

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

ЧИСЛО 36

ЧЕРКАСИ 2023

УДК 1

Г94

Засновник і видавець:

Черкаський державний технологічний університет.

Заснований у грудні 1999 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 6062 від 16.04.2002.

Виходить двічі на рік.

Число 36 друкується згідно з рішенням вченої ради Черкаського державного технологічного університету, протокол №13 від 26.06.2023.

Редакційна колегія:

Головний редактор:

*Бойко Анжела Іванівна, доктор філософських наук, професор,
Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, Україна*

Члени редколегії:

*Богданов Володимир Семенович, доктор філософських наук, професор,
Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, Україна*

*Дмитренко Марія Йосипівна, доктор філософських наук, професор,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту, Черкаси, Україна*

*Усов Дмитро Володимирович, доктор філософських наук, професор,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту, Черкаси, Україна*

*Астапова-Вязьміна Олена Ігорівна, кандидат філософських наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, Україна*

*Даценко Вікторія Станіславівна, кандидат філософських наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, Україна*

*Махія Наталія Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор,
Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, Україна*

*Яковець Інна Олександрівна, доктор мистецтвознавства, професор,
Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, Україна*

Відповідальний секретар редакції: Астапова-Вязьміна О. І.

Адреса редакції: Черкаський державний технологічний університет, бульвар Шевченка, 460,
к. 709, м. Черкаси, 18006, **E-mail:** philosophy@chdtu.edu.ua

Г94 **Гуманітарний вісник** : зб. наук. праць. – Число 36 / М-во освіти і науки
України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2023. – 55 с.

Черговий випуск «Гуманітарного вісника» складають публікації, спрямовані на висвітлення й обговорення широкого кола оригінальних досліджень з актуальної філософської проблематики.

Для науковців, викладачів та здобувачів вищої освіти.

УДК 1

За точність посилань та достовірність фактичного матеріалу відповідальність несуть автори. Редакція може не поділяти погляди авторів.

© Автори, 2023.

ЗМІСТ/ CONTENTS

<i>Бойко А.</i> Вступне слово головного редактора	4
<i>Boiko A.</i> INTRODUCTORY SPEECH OF THE EDITOR-IN-CHIEF	
<i>Григор О.</i> Національна та полікультурна складові вищої освіти в Україні на сторінках «Гуманітарного вісника»	5
<i>Hryhor O.</i> NATIONAL AND POLYCULTURAL COMPONENTS OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE ON THE PAGES OF THE "HUMANITARIAN BULLETIN"	
<i>Валенчук П.</i> Труднощі ідеологічного позиціонування: війна як основа для формування нових політик та підходів до політичного лідерства в Україні	8
<i>Valenchuk P.</i> DIFFICULTIES OF IDEOLOGICAL POSITIONING: WAR AS A BASIS FOR THE FORMATION OF NEW POLICIES AND APPROACHES TO POLITICAL LEADERSHIP IN UKRAINE	
<i>Ріпа А.</i> Політична філософія Блеза Паскаля: між «трагічним світоглядом» і «новим сувереном»	16
<i>Ripa A.</i> POLITICAL PHILOSOPHY OF BLAISE PASCAL: BETWEEN A "TRAGIC WORLDVIEW" AND A "NEW SOVEREIGN"	
<i>Півненко В., Загоровська Ю.</i> Деякі питання впливу правового режиму воєнного стану на реалізацію молодіжної політики в Україні	31
<i>Pivnenko V., Zahorovska Yu.</i> SOME ISSUES OF INFLUENCE OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW ON THE IMPLEMENTATION OF YOUTH POLICY IN UKRAINE	
<i>Рожков Д., Даценко В.</i> Тарас Шевченко: поезія як філософія свободи	39
<i>Rozhkov D., Datsenko V.</i> TARAS SHEVCHENKO: POETRY AS A PHYLOSOPHY OF FREEDOM	
<i>Про авторів</i>	55
<i>About authors</i>	

Вступне слово головного редактора

Чергове число запропонованого на розгляд читачів наукового видання зорієнтовано на формування наукового простору для висловлення власних, іноді суперечливих позицій авторів, які цікавляться соціально-гуманітарною проблематикою.

У новому форматі черговий випуск збірника наукових праць «Гуманітарний вісник» у Черкаському державному технологічному університеті виходить у доволі складний воєнний час повномасштабної агресії росії проти України, в умовах необхідної єдності й згуртованості суспільства. Видання є місцем наукових пошуків здобувачів вищої освіти освітніх рівнів бакалавра, магістра, доктора філософії, де висвітлені авторські наукові інтереси, які знаходяться в центрі сучасних соціально-філософських тенденцій.

У царині викликів, які стоять перед сучасною цивілізацією, у руслі сучасної політичної філософії нині перебувають питання війни і миру, поточної і повоєнної політики, науки й освіти – як можливості формування майбутнього незалежної України. Молодих науковців цікавлять проблеми справедливого світоустрою, демократії та її спроможності відповідати новим вимогам часу. Запропоновано розлогу тематику наукових розвідок, що мають виражену проукраїнську орієнтацію та європейський вектор спрямування.

Представлені наукові доробки містять аналітику щодо самостійно розроблених та проведених соціологічних досліджень з проблематики війни, зокрема стану суспільної думки та самоідентифікації українців під час першого року війни. Подано аналіз репрезентацій волелюбних засад українства у творчості Тараса Шевченка та Григорія Сковороди. Поезії Кобзаря досліджуються крізь призму ідей свободи, втілених засобами поетичного мистецтва. Темами наукових статей чергового випуску також є обґрунтування теоретичних імперативів можливості практичного застосування розроблених ідей та концепцій, зокрема сучасні інтерпретації напрацьовань видатного мислителя і вченого епохи Просвітництва Блезя Паскаля.

Це своєрідна проба наукового пера та пошуку себе у науці, можливість висловити позицію щодо тематики, важливої саме для сучасної молоді.

З повагою
головний редактор збірника
доктор філософських наук, професор

Анжела БОЙКО

НАЦІОНАЛЬНА ТА ПОЛІКУЛЬТУРНА СКЛАДОВІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇН НА СТОРІНКАХ «ГУМАНІТАРНОГО ВІСНИКА»

Шановний читачу «Гуманітарного вісника»!

Гуманітарна аура суспільства формується, зокрема, й інтелектуальним потенціалом нації. І на сучасному етапі війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, ми з вами стаємо учасниками процесів і подій у світлі викликів та загроз і водночас, як зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, – і великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері. Тож, як ніколи гостро перед науковцями-гуманітаріями постає проблема філософського переосмислення і розроблення системних засад гуманітарної політики, що сприятиме забезпеченню суверенності й територіальної цілісності України, пошукам шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, визначенню нової стратегії виховання молодого покоління, що стимулюватиме ідентифікаційні і реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця.

Таким чином, перед закладами вищої освіти України постає завдання не лише підготувати конкурентоспроможного висококваліфікованого фахівця, а й сформувати у молоді загальнолюдські цінності, готовність і здатність жити й працювати у полікультурному середовищі, тобто формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, виховання суб'єкта громадянського суспільства, громадянина – патріота України. Особливу роль у цьому відведено регіональним університетам.

Черкаський державний технологічний університет протягом понад шести десятиліть своєї історії має етапи динамічного розвитку і нині сповідує засади стратегічного лідерства на освітніх теренах регіону. Фактично університет стає регіоноутворюючою ланкою, орієнтованою на зміцнення регіону, а отже – і держави. Саме університет є об'єднувальною платформою роботодавців і молоді не тільки з погляду економічної сфери, але й у світоглядному контексті – молодь має бачити перспективи розвитку міста, області, територіальної громади і мати чітке переконання, що цей розвиток буде сталим і перспективним.

Полікультурна складова освітньої політики вже протягом кількох десятиліть є тригером модернізації освітньої діяльності Черкаського державного технологічного університету в контексті інтегрування в

європейський освітній простір. Науковці нашого закладу активно долучалися до гуманітаризації вищої освіти і українізації освітнього процесу ще в 90-х роках минулого століття. Цьому сприяло заснування близько чверті століття тому низки наукових журналів і збірників, які випускаються й донині. Гуманітарні технології перебувають у неспинному бурхливому розвитку, завдячуючи, зокрема, й нашим науковцям й авторам.

Передусім хочу згадати першого головного редактора «Гуманітарного вісника» – Валерія Кириловича Шпака, доктора філологічних наук, професора, колишнього завідувача кафедри прикладної лінгвістики та іноземних мов і першого очільника лінгвістичного факультету, що нині розширено у факультет гуманітарних технологій. Заснований за його ініціативи від 1999 року часопис «Гуманітарний вісник» став осередком актуальної наукової думки, майданчиком для фахових розвідок із іноземної філології, а згодом – й з історичних наук. Окремими випусками також виходили філософські розвідки, публікації з педагогіки і проблем методики викладання гуманітарних дисциплін у вищій школі. Напрямами наукових досліджень професора В. К. Шпака – американська поезія ХХ століття. Він автор низки монографій («Історія американської поезії ХХ століття» (1989), «Американська поезія ХХ століття. Основні напрями розвитку» (1991)), наукових і науково-публіцистичних статей, підручників і навчальних посібників, зокрема: «Інтенсивний курс практики розмовної англійської мови» (1991); «Англійська мова» (1995), «Англійська мова для повсякденного вжитку» (1998), «Англійська мова для бізнесменів та економістів» (2000), «Основи перекладу: граматичні та лексичні аспекти» (2007). У творчому доробку В. К. Шпака є також низка літературно-критичних статей та поетичні збірки: «Листи до друзів» (1989), «Серпневий зорепад» (2000), переклади творів англійських та американських письменників, зокрема Томаса Еліота і Томаса Макграта. 15 років тому перестало битися серце науковця і поета, великого патріота України. У жовтні цього року ми вшановуватимемо його пам'ять з нагоди 80-ї річниці від дня народження.

У березні 2023 року наукова спільнота відзначила 85-у річницю від дня народження Миколи Івановича Бушина, доктора історичних наук, професора, засновника і головного редактора серії «Історичні науки» нашого збірника. Напрямами його наукових досліджень були історія України, соціальні технології, персоналістика. Микола Іванович – фундатор кількох музеїв, керівник численних авторських колективів книг з історії України та історико-біографічних видань. По собі вчений залишив понад 360 наукових праць, серед

яких тридцять монографій (із них десять – індивідуальних), чотирнадцять навчальних посібників, у тому числі «Історія України» китайською, німецькою, англійською та бенгальською мовами, тридцять шість підготовлених та захищених кандидатів історичних наук із різних напрямів історичної науки, шестеро з яких згодом здобули науковий ступінь доктора історичних наук. До останніх днів для цього вченого-історика інтереси України, інтереси українського народу були понад усе. Проведення обласної історико-краєзнавчої конференції «Персоналістичний вимір історії Черкащини» стало вшануванням пам'яті Миколи Івановича Бушина – науковця, краєзнавця, невтомного дослідника особистісного виміру регіональної історії, популяризатора історії Черкащини.

Наведені стислі відомості про двох щирих патріотів України, які особисто сприяли розвитку наукової думки, зокрема – на шпальтах всеукраїнського наукового збірника «Гуманітарний вісник», підтверджує, що на теренах Черкащини ми гідно продовжуємо плекати вітчизняну науку, її національну та полікультурну складові.

Тож філософія сучасної української освіти, на нашу думку, має традиційно, гармонійно і системно поєднувати як полікультурний, так і національно-патріотичний аспекти.

Бажаю авторам і читачам «Гуманітарного вісника» успіхів і нових здобутків у цій важливій справі на наукових і освітніх теренах.

*Голова редакційної ради видання
«Гуманітарний вісник»,
ректор Черкаського державного
технологічного університету,
доктор політичних наук, професор*

Олег ГРИГОР

Павло ВАЛЕНЧУК

*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державно-технологічний університет*

ТРУДНОЩІ ІДЕОЛОГІЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ: ВІЙНА ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ПОЛІТИК ТА ПІДХОДІВ ДО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНІ

Специфіка електоральних симпатій та політико-ідеологічного позиціонування українців, а також зсув у цій сфері після року війни створюють передумови для нових моделей політичного лідерства та нових типів політичних проєктів у повоєнній Україні.

Ключові слова: *політичні рейтинги, опитування, політичний компас, політичне лідерство, політична ідеологія.*

Технології політичного маркетингу, зокрема маркетингові стратегії позиціонування, нині широко використовуються для створення ідеологічної платформи партій і рухів, визначення політичних лідерів тощо, сприяючи створенню довготривалого іміджу, формуванню стабільної репутації на політичному ринку [1].

Метою цього дослідження є особливості формування електоральних симпатій і політичного/ідеологічного позиціонування українців, їх вплив на створення політичних рухів у сучасній Україні та на політичне життя країни в цілому. Зміни в цій сфері протягом першого року війни створюють передумови для нової моделі політичного лідерства та політичних проєктів нового типу в повоєнній Україні. Ці передумови є одночасно можливістю та викликом для спроб формування нових політик в країні.

Зауважимо, що загальнонаціональні опитування суспільної думки в Україні щодо електоральних вподобань громадян показують достатньо об'єктивну картину в частині підтримки окремих кандидатів чи політичних сил. В той самий час результати опитувань, спрямованих на визначення ціннісних чи ідеологічних вподобань українців, показують менш однозначні результати.

Зокрема спостерігається відсутність чіткості у розумінні ідеологічного позиціонування громадян, і це є досить поширеною проблемою сучасного суспільства. Під ідеологічним позиціонуванням ми розуміємо зміст та вектор

політичних переконань, які впливають на їхні виборчі преференції, участь у громадсько-політичних процесах, ототожнення громадян або груп громадян з певними політичними ідеологіями, цінностями чи принципами політичного устрою або ж декларативну прихильність до них. Саме перевага декларативної прихильності (в силу певних причин соціального чи психологічного характеру) над реальними політичними переконаннями може бути одним із пояснень такої невизначеності в політичному позиціонуванні.

За результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) спостерігається «низька кристалізованість уявлень (*опитаних українців*) про «цінності» [2], а також стверджується, що «дискусії навколо цінностей українців, які не включають належну експертну глибину, можуть виявитися просто банальним політичними спекуляціями» [2]. Окрім «низької кристалізованості уявлень» можна говорити про загальну нестабільність політичних переконань значної частини громадян, їхню мінливість в залежності від цілого ряду чинників (медійний вплив – новини, соціальні мережі, інформаційні канали; вплив певних подій в суспільстві; вплив найближчого оточення тощо) та невисокий рівень загальної політичної поінформованості громадян, які часто не бачать різниці між політичними партіями чи рухами та окремими політичними фігурами, принаймні з позицій ідеології.

Розглянемо спроби побудувати «політичний компас» середньостатистичного українця, спираючись на розуміння ролі держави в регулюванні економічної політики та особистих громадянських свобод [3]. На основі міжнародного онлайн-опитування Political Compass [4], яке показує ставлення до ідеологічних питань, в першу чергу, з економічного та соціального аспектів та допомагає виборцю зрозуміти, які партії або кандидати найбільше відповідають його поглядам, бачимо, що значна частина респондентів-українців, які асоціюють себе з певними ідеологічними напрямками (ідеологіями), не підтримують їх, коли ці ідеології представлені у вигляді конкретних практичних положень економічної політики чи моралі. Переважна більшість респондентів (81%), які ідентифікували себе як прихильники «правих» ідеологій та традиційних цінностей, показали в опитуванні схильність до «лівих» ідеологій, а іноді навіть виявили більше схильності до «авторитарно-лівих» позицій [3].

Подібну ідеологічну розгубленість спостерігаємо не лише в окремих громадян, а й на рівні суспільно-політичних рухів. У сучасній Україні доволі поширеною стає ситуація, коли «лідерські» політичні проєкти, які мають великий успіх серед виборців, намагаються створити стійкі партійні структури та суспільні інституції, але при цьому стикаються з викликами у визначенні

власної ідеологічної позиції. Також буває, що ідеологічні та програмні документи політичної партії розмаїто інтерпретуються як авторами цих документів, так і членами/прихильниками партій та виборцями. Інколи надмірний наголос на ідеологічних питаннях та формуванні ідеології може навіть призвести до втрати популярності серед виборців [5].

Прогнозований та вимірюваний рівень довіри/недовіри до лідерів політичних сил на фоні труднощів в оцінці прихильностей до політичних ідей є однією з причин того, що політичний проєкт «нелідерського типу», який не побудований навколо постаті харизматичного політика-лідера, рідко спроможний досягти значущих політичних результатів на національному рівні. В той же час партія неідеологічного типу рідко показує спроможність вибудувати сталі партійно-суспільні інституції в період між виборами та забезпечити спадкоємство і успішний виборчий результат в разі зміни лідера.

Можна виділити ряд факторів, які визначають такий стан речей.

По-перше, Україна, подібно до багатьох інших країн, стикається зі складнощами у формуванні та реалізації національної політики та передвиборчих ідей і гасел. Однією з можливих причин цього є особливості формування політичних проєктів, що превалюють в українському політичному суспільстві. Ця особливість полягає в тому, що національна політика в Україні традиційно формується «згори донизу». Цей підхід відзначається також на регіональному/субнаціональному та місцевому рівнях.

Зазвичай, цей процес має в основі аналіз електоральних симпатій серед пересічних громадян – потенційних виборців, щоб з'ясувати, які ідеї і кандидати можуть мати високий електоральний потенціал. Фінансово та інституційно спроможні групи (еліти) обирають на основі цього аналізу найбільш перспективні ідеї та постаті. Часто цей вибір означає популістичні концепції та ідеї, які відповідають загальним настроям громадськості. Важливою складовою цього процесу є також пошук і залучення необхідного фінансування для проведення виборчих кампаній та підтримки партійних активностей. Зазвичай це фінансування також надходить від фінансово спроможних груп і організацій, які мають інтереси в політичних питаннях. І лише тоді створюються необхідні інституції на місцях (ключова роль яких зводиться до забезпечення окремих виборчих кампаній).

Особливістю такого підходу є те, що ідеологічні питання часто відступають на другий план на користь ідеї електорально привабливого «політичного бренду» або харизматичного політичного лідера. Це означає, що політичні проєкти можуть бути менш послідовними у своїх переконаннях

і програмах, оскільки головною метою стає вигреш на виборах або отримання підтримки громадськості в іншому форматі.

Дозволяючи швидше реагувати на зміни громадської думки та настрої в суспільстві, такий підхід виявляється суттєво простішим і ефективнішим в короткостроковому періоді, ніж шлях розбудови політичної сили «знизу догори», свідченням чого є досить помірний успіх партій, які б зосереджувались на формуванні національних політик на місцях та фінансувались би переважно за членські внески. Однак в довгостроковій перспективі цей метод може призвести до втрати виборчої підтримки та складностей у реалізації послідовної політики.

По-друге, перевага «лідерських» політичних проєктів перед «ідеологічними» пов'язана з інформаційною перенасиченістю сучасного українського суспільства. Ця перенасиченість ускладнює сприйняття та аналіз ідей/ідеологій зі сторони пересічного українця. В умовах великої кількості інформації ми надаємо перевагу коротким та лаконічним повідомленням, що сприяє популістичному підходу до політичного дискурсу. «Лідерські» проєкти часто приваблюють виборців завдяки харизмі та особистості політичних лідерів, а також завдяки коротким гаслам (на противагу розгорнутим програмам), що важливо в умовах великої кількості інформації. В такому контексті ідеологічні аспекти відступають на другий план.

По-третє, перевага простим гаслам надається ще й тому, що «занадто чітко» сформульовані ідеології не завжди відповідають критерію всеохоплюваності. Занадто чіткі ідеологічні формулювання апелюють до конкретної етнічної або вікової групи, професійного чи соціально-економічного кластеру, не враховуючи інших груп, відмінностей їхніх поглядів та інтересів.

Занадто чітко сформульовані ідеології також показують свою недостатню гнучкість в умовах політичної реальності, яка постійно змінюється, не завжди враховують зміни в суспільно-економічному житті, та можуть навіть призвести до втрати певної частини виборців, які, декларуючи загальну прихильність до ідеології можуть не погоджуватись з окремими її аспектами.

По-четверте, успішна об'єднавча політична ідея/ідеологія для будь-якої широкої групи громадян або метанаратив має включати в себе відповіді на низку важливих питань, які формують основну ідею і напрямок дії політичного проєкту, мобілізують людей та надають сенс їхній діяльності:

- хто ми? І як результат – хто я? (значуща самоідентифікація): об'єднавча ідея повинна допомогти зрозуміти свою спільноту, цінності та переконання, на яких вона заснована та тримається, та як все це впливає на окрему особистість;

- звідки ми? (значуще місце в історії): метанаратив має включати в себе контекст історії або походження, що допомагає зрозуміти, які події та процеси сформували дану нашу спільноту;
- куди ми йдемо? (значуща мета): об'єднавча ідея має включати візію майбутнього, яка надає значення і мету діяльності;
- в чому наша цінність? (значуща особливість, значуще призначення): метанаратив має підкреслити цінність та особливість окремого громадянина та його спільноти у контексті ширшого суспільства або світу, показати, що саме ці особливості є важливим внеском в суспільний устрій.

Наведені питання торкаються досить глибоких і неоднозначних в сприйнятті реалій, а відповіді на них є також досить складними, тому складним та тривалим є сам і процес їх трансформації в ідеологічні положення.

Зазначені дослідження громадської думки свідчать, з одного боку, про бажання українців бути причетними до таких об'єднавчих ідей чи метанаративів, з іншого – про недовіру до існуючих метанаративів в суспільно-політичній площині або ж про труднощі в їх розумінні та інтерпретуванні. Особливо це відчувається, коли мова стосується практичних рішень чи виборів.

Але бажання суспільства бути причетним до «великих ідей» чи метанаративів є лише одним із факторів політичного життя. Питання формування та мобілізації суспільства навколо ідей і концепцій завжди були ключовими для політичних партій/проектів.

Саме консолідуюча ідея здатна об'єднати маси та активізувати суспільні процеси, є необхідною для формування спільної мети та напрямку дії для суспільства. Вона може включати в себе цінності, переконання та візію майбутнього, які об'єднують людей і надають їм сенс і мету. Ця ідея може стати основою для створення об'єднавчого метанаративу. Тому маси справді потребують таких ідей, але ці ідеї не є породженням мас; ідеології, які мають потенціал об'єднувати маси, зазвичай не виникають самі собою. Вони здебільшого породжуються видатними, харизматичними лідерами. Такий успішний політичний лідер не може бути частиною тих мас, які він бажає повести за собою. Він має бути вищим за них, бути більш далекоглядним, має бути здатним сформулювати надихаючу візію майбутнього, взяти на себе відповідальність за формулювання і комунікацію сподівань і цілей суспільства, ефективно реагувати на його настрої та потреби. Але при цьому лідер має зберігати ідентифікацію «одного з нас» у масовому сприйнятті. Це дозволяє лідеру бути близьким і зрозумілим для громадян, щоб ефективно впливати на їхні настрої та переконання.

При цьому сам лідер або електоральний успіх політичного проєкту не є достатньо великою ідеєю, яка зможе мобілізувати маси в довгостроковому періоді. Лідер повинен комунікувати ідею, яка є більшою, аніж він сам. Наступним логічним кроком стане створення відповідних інституцій, які втілюють/підтримують таку ідею.

Цікаво відзначити, що дослідження стану суспільної думки та самоідентифікації українців під час першого року війни [6] вказують на певне зміщення суспільних метанаративів з площини політичних лідерів та ідеологій в бік державних інституцій і об'єднувальних ідей неідеологічного/неполітичного характеру, а також фіксують, що окремі інституції та рухи, які мають серйозні електоральні перспективи, передують появі персоналізованого політичного лідерства чи ідеологічній складовій.

Ідеєю, яка здатна сьогодні об'єднати та мобілізувати українське суспільство, є ідея виживання держави в умовах війни та перемога над зовнішнім ворогом. Відповідний метанаратив можна сформулювати наступним чином: «Україна має бути!» Інституції та лідери, які відповідають цій ідеї, так чи інакше уособлюють цей метанаратив, показують свою спроможність реалізувати цю ідею в практичній площині, отримують не лише електоральну підтримку, а й можливість сформувати нові інституції та інституціонально підкріплені суспільні метанаративи.

Важливо розуміти, що певною мірою змінюється і перелік інституцій, які в свідомості громадян уособлюють стійкість і спроможність країни. Високою є довіра до типових державних інституцій – таких як армія, поліція та інші силові структури, роль і ідею яких можна досить чітко описати та зрозуміти. Підтримкою користується й інститут президентства, який певною мірою є персоналізованим уособленням боротьби та стійкості країни. Але до цього переліку чи не вперше додаються інституції, які прямо не пов'язані з державою, але виступають в свідомості людей як важливий компонент державотворчих процесів – наприклад, волонтерський рух (причому, мова йде не про конкретні фонди чи громадські організації (хоча й про них теж), а про «волонтерів» як таких).

Ці нові суб'єкти довіри/інституції носять значною мірою «виникаючий» характер – вони досить слабо формалізовані, можуть ще не мати повністю сформованих структур або усталених традицій, і на них може впливати широкий спектр факторів, як, наприклад, економічні зміни та суспільні проблеми (що, з одного боку, могло б свідчити про їхню нестійкість, але наразі більше свідчить про гнучкість та адаптивність). Вони часто мають експериментальний характер і є досить динамічними.

Відбувається певна деконструкція і реконструкція політичного ландшафту країни, його еволюція, а також виникають нові підходи до державотворення. Політичні лідери або політичні проєкти за таких умов виростають із виникаючих та існуючих інституцій, а не навпаки.

Як результат, відбуваються суттєві зміни в підході до формування національної політики та виникають передумови для формування нових політик, «виникаючих політик», які не засновані на типовій політичній ідеології чи електоральній доцільності, а формуються навколо виникаючих ідей та інституцій на противагу постаті політичного лідера. Їх ознакою є формування політики «знизу вгору» на основі реально існуючого суспільного запиту. Ці нові політики мають бути досить гнучкими та адаптивними, щоб відповідати запиту «виникаючих» інституцій (тих ж волонтерських рухів та інших ініціатив), які самі є досить гнучкими, а елементи структури та розподіл ресурсів в них змінюються залежно від поточних умов та потреб.

Це створює нові виклики і можливості для політичного лідерства:

- адаптивність (за умови цілісності характеру) стає більш важливим чинником довіри до лідера, ніж послідовна ідеологічна позиція;
- на противагу ієрархічним структурам, в політиці суттєво зростає роль горизонтальних зв'язків – нові політичні лідери виростають з них, або, принаймні, повинні їх розуміти та враховувати;
- одним із важливих елементів політичного лідерства стає здатність лідера перетворити існуючу навколо нього інституціональну спроможність в об'єднавчу ідею для нового (повоєнного) суспільного устрою;
- окремим існуючим сталим інституціям належить сформулювати свою ідею та визначити ключові цінності (пройти процеси деконструкції і реконструкції) для того, щоб залишитись серед суб'єктів суспільної довіри.

Отже, еволюція інституційного ландшафту та способи взаємодії між різними суспільними ініціативами та офіційними інституціями будуть визначати подальшу динаміку державотворення в країні.

Список використаних джерел

1. Руденко А. Ф. Політичний та партійний маркетинг: сутність, школи, категоріальний апарат. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2013. Вип. 6 (4). С. 83–88. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2013_6\(4\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2013_6(4)_21)

2. Грушницький А. Мінлива прихильність українців до «традиційних цінностей»: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року: (Пресреліз підготовлений Антоном Грушницьким). КМІС, 2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1128&page=1&t=3>
3. Брік Т., Крименюк О. Справа наліво: що думають українці про державний контроль економіки та особистих свобод? *Вокс Україна*, 2019. URL: [https://voxukraine.org/uk/sprava-nalivo-shho-dumayut-bilshist-ukrayintsiv-pro-derzhavnij-kontrol-ekonomiki-ta-osobistih-svobod/](https://voxukraine.org/uk/sprava-nalivo-shho-dumayut-ukrayintsiv-pro-derzhavnij-kontrol-ekonomiki-ta-osobistih-svobod/)
4. Brittenden W. Political Compass. URL: <https://www.politicalcompass.org/>
5. Серета Є. Між «слугами» і «гетьманами». Які ідеології сповідують українські партії. *Українська правда*. 2020. 6 жовт. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/10/6/7268890/>
6. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий – березень 2023 р.). Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>

Pavlo VALENCHUK

*Graduate Student at the Department of Philosophical and Political Sciences,
Cherkasy State Technological University*

DIFFICULTIES OF IDEOLOGICAL POSITIONING: WAR AS A BASIS FOR THE FORMATION OF NEW POLICIES AND APPROACHES TO POLITICAL LEADERSHIP IN UKRAINE

The specifics of electoral sympathies and political/ideological positioning of Ukrainians as well as the shift in this area after one year of war create prerequisites for new models of political leadership and new types of political projects in post-war Ukraine.

Keywords: *political ratings, polls, political compass, political leadership, political ideology.*

Андрій РІПА

*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет*

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ БЛЕЗА ПАСКАЛЯ: МІЖ «ТРАГІЧНИМ СВІТОГЛЯДОМ» І «НОВИМ СУВЕРЕНОМ»

Стаття доводить оригінальність і самобутність політичної філософії Паскаля. Огляд літератури виявив труднощі на шляху до такого усвідомлення, але нещодавні дослідження паскалезнавців здійснили якісний поворот у бік нового розуміння його політичної теорії. Хоча залишається проблема її цілісного, послідовного викладу. З'ясовано, що філософ пропонує альтернативний підхід порівняно зі своїми сучасниками, які засновували політичне на концепції природного права та суспільної угоди, яку Паскаль повністю відкидає. Альтернативне бачення Паскаля можна обґрунтувати на двох комплексах ідей: «трагічному світогляді» та «новому суверені». Трагічний світогляд – радше деструктивний, призводить до гіркої іронії щодо політичного, тоді як проект нового суверена – більш конструктивний, підштовхує Паскаля до розробки оригінальної концепції «справедливості порядків». Справедливість порядків характеризується несумірністю та ієрархією цінностей між порядками та величинами, що вимагають особливої поваги. Виявлено, що вони виконують політичні функції: критики політичних ілюзій та легітимації внутрішньої справедливості. На їхній основі Паскаль може визначити місце та істинну мету політичного. Ці ідеї стали прообразом сучасної концепції «сфер справедливості» (М. Волцер), хоча за теперішніх часів знову набуває особливого сенсу «трагічний світогляд» у політиці.

Ключові слова: паскалезнавство, політична філософія, теологічна антропологія, трагічний світогляд, новий суверен, порядок, справедливість, тиранія, сфери справедливості.

Вступ. Цьогоріч ми¹ відзначаємо 400-ліття від дня народження видатного мислителя Блеза Паскаля (1623–1662), і вслід за Левом Шестовим маємо нагоду знову поставити сакраментальне запитання, яке київський філософ сто років

¹ Статтю підготовано за матеріалами для доповіді в рамках «філософського інтенсиву» на кафедрі філософських і політичних наук ЧДТУ. Автор висловлює вдячність співробітникам кафедри за обговорення та запитання, що дали поштовх подальшим роздумам.

тому запропонував на початку своєї розвідки, присвяченої 300-річному ювілею: чого ми можемо навчитися в Паскаля?² Ми звикли сприймати його насамперед як геніального вченого-математика та фізика, або ж як глибокого релігійного мислителя-предтечу сучасного екзистенціалізму, зрештою, як дотепного і парадоксального письменника-мораліста. Однак, як не дивно, ми дуже часто забуваємо Паскаля як потужного політичного філософа. Утім, із перспективи наших часів ми вже можемо заявити як про доконаний факт: політична філософія Паскаля таки існує, в усій її повноті, оригінальності та цілісності. Які ж її характеристики та, насамперед, чого вона може нас навчити?

Мета. У цій статті ми спробуємо здійснити хоч і лаконічну, але цілісну реконструкцію політичної філософії Паскаля, звертаючи увагу на дві її комплексні складові: «трагічний світогляд» і модерну розробку «нового суверена». В основній частині ми покажемо особливе місце доктрини про «справедливість порядків». Але спершу слід розглянути проблеми та труднощі попередньої рецепції «політичного» Паскаля.

Огляд літератури. Довгий шлях паскалівської політичної думки до читача був ускладнений кількома проблемами: з одного боку, текстологічного характеру, з іншого – ідейно-герменевтичного. Прикметно, що вже перші упорядники та видавці посмертних «Думок пана Паскаля про релігію і деякі інші предмети», родичі, друзі й наближені до філософа дисиденти-янсеністи з абатства Пор-Рояль, побоюючись критики та переслідувань, намагалися прибрати з публікації політичні заяви чи пасажі, що мали б, за їхнім уявленням, увійти до майбутньої книги Паскаля «Апологія християнської релігії» (та й сам цей задум, якби, врешті-решт, утілювався у тій чи іншій формі апологетичного трактату, ніколи не був би схожий на ті «Думки», що відомі нам сьогодні). Хоча вилучені уривки були відновлені в подальших редакціях (перше «пор-рояльське» видання 1670 р., друге, трохи доповнене 1678 р. на ціле століття були єдиними публікаціями³), однак їхня фрагментарність і розрізненість не дозволяли визначити їм належне місце й оцінити їх уповні. Здавалося, що політичні погляди автора «Думок» відігравали другорядну та допоміжну роль для величної побудови релігійної апології (або ж вони не могли бути вагомими й суттєвими у системі цінностей «філософа самотності»⁴). Відкритим

² Укр. пер. статті Л. Шестова опубліковано у виданні: Шестов Л. Гефсиманська ніч (Філософія Паскаля) // Філософ. і соціол. думка. – 1991. – № 1, 2.

³ Див. розділ «Традиція видання “Думок”», складений О. Хомою, у кн.: Паскаль Б. Думки. – К.: Дух і літера, 2009. – С. 402–404.

⁴ Романець Д. Філософська самотність // Україна молода. – 3 серпня 2006. – С. 14. Л. Шестов (що симптоматично) у своїй пристрасній презентації Паскалевої філософії жодного разу не торкнувся його політичних поглядів, лише побіжно згадавши одне з означень безумної справедливості (justice) в «Думках»: «...правосуддя наше має своїм кордоном протічний струмок: по цей бік убивати не можна, по той – можна».

залишалося й питання, чи справді всі ті розрізнені записи та нотатки призначалися для єдиної книги, адже багато з них ніяк апологетичними не назвеш... Лише з часом, коли з'явилася можливість структурувати й порівняти різні тексти («Думки», вступ до «Трактату про порожнечу», бесіда з паном де Сасі про Епіктета й Монтеня, лист до королеви Христини, «Три бесіди про становище великих світу цього», «Про мистецтво переконувати», «Твори про благодать», «Провінціалії»...), стало зрозуміло, що місце політичної рефлексії у них далеко не випадкове і не банальне. Але потрібні були цілі століття, щоб була пройдена певна «стадія прийняття» і сформувалася адекватна рецепція. Хай там як, неусталена фрагментарна форма завжди загрожувала фрагментації змісту. По суті, дослідники виробили дві ключові інтерпретативні стратегії, – так би мовити, мозаїки та монтажу, – згідно з якими політику Паскаля тлумачили або виходячи з декількох визначальних сентенцій (як-от Л. Гольдман, який у впливовій праці «Прихований Бог» (1959)⁵ у розділі про соціально-політичні ідеї філософа задовольняється переліком деяких цитат із «Думок»), або робили далекоглядні узагальнення на основі часткової та неповної картини⁶. Багато хто був просто не готовий відмовитися від звичного, шкільного, стереотипного образу класика (ніякої політичної філософії – максимум соціально-моралістична критика!) або ж відверто був збентежений деякими його різко песимістичними, цинічними, «неправильними» судженнями⁷. Оглядаючи знакові публікації різних років, можна зробити

⁵ Goldmann L. *Le Dieu caché. Étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine*. Paris, Gallimard, 1959, pp. 304–314.

⁶ Так релігійний мислитель Люк Даріосек у своєму аналізі «Політичні думки Паскаля» добирає й нанизує один за одним саме ті судження, що підкреслювали передусім негативні й песимістичні аспекти в поглядах філософа (здебільшого зупинившись на темі ієрархії між знаннями «народу», «напівосвічених», «тямущих» і т.д.), щоб дійти до категоричного висновку: «...його аргументація – чітко *негативна*» (р. 57). І далі: «Паскаль постає як переконаний консерватор... Між нескінченністю зіпсутості [corruption] та нескінченністю досконалості, поміж лікарнею для божевільних і Градом Божим, чому в Паскаля немає середнього терміна? Як Паскаль, зятятий супротивник будь-якої революції, може виступати й супроти всякої реформи? Справді, його консерватизм – тотальний, абсолютний: адже все у цій земній юдолі *однаково* не-цінне, сутнісно позначене людською зіпсутістю, і слабкий розум нічим тут не зарадить: будь-яка політична система *радикально* недосконала й корумпована; будь-який навіть просто реформістський підхід призводить до безладу й водночас відвертає нас від єдиного й істинного нашого спасіння, що існує лише в релігії: ми програємо в обох випадках, усілякі реформи – погане парі» (р. 58). Dariosecq L. *La Pensée Politique de Pascal* // *PMLA*. – 1961. Vol. 76, No. 1, pp. 54–62. [Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/460314>]

⁷ Так, Ж. Марітен на початку свого критичного розбору вигукує: «Такий високий ум, як Паскаль, не може навіть упасти в заблуд і помилку, не розсипаючи навсібіч іскри істини»; але це не вберегло останнього від звинувачень у помилковості вчення, підтримці деспотизму, песимістичному смиренні, «християнському цинізму» тощо. На думку філософа-неотоміста, пристрасне поєднання у Паскаля янсеністського вчення про зіпсуту природу людини, разом із новочасним емпіризмом і критикою обмеженості розуму не могло не призвести до «метафізичного упередження» про нездоланність на землі панування грубої сили та суспільних ілюзій. Звідси Марітен цитує як кульмінацію фрагмент із «Думок»: «Наймудріший із законодавців казав, що людей задля їхнього добра треба раз у раз дурити». (Maritain J. *The Political Ideas of Pascal*, in: *Ransoming the Time*. New York, 1941. – P. 33.) Письменник Андре Сюарес епатажно говорив про себе: «Я – Паскаль без Ісуса Христа»; побутує його відомий вислів, мовляв, якщо відняти християнство, Паскаль залишається закінченим нігілістом. Цит. за: Dariosecq L. *La Pensée Politique de Pascal* // *Ibid.* – P. 58. Перша англомовна версія

висновок, що тільки нещодавні розвідки відомих паскалезнавців (Ж. Феррейроль⁸, К. Лаццері⁹, Л. Марен¹⁰, І.-Ш. Зарка¹¹, Е.Бушийю¹², Ж. Сфец¹³, М. В. Ромео¹⁴, А. Конт-Спонвілл¹⁵) взяли чіткий вектор на політичну філософію і повноцінно «легалізували» політичного Паскаля для широкого загалу, дали змогу здійснити доволі цілісну реконструкцію та переосмислення його концепцій у новому світлі, після чого їх годі стереотипізувати, колажувати, ігнорувати, оминати увагою. Вочевидь, Паскаль нарешті посів належне місце серед таких класичних теоретиків XVII ст., як Гобс, Гроцій, Пуфендорф, Спіноза, Лок і поряд із ними претендує на статус одного з творців європейської політичної модерної свідомості¹⁶.

Постановка проблеми. До вищезазначених проблем додається ще й сучасна проблема вираження. Як політичну філософію Паскаля презентувати? Як до неї підступитися, окреслити? Існує декілька ключових тем, мотивів, понять, до яких мислитель постійно повертається для формулювання своєї політичної теорії. Дехто, як-от Ж. Феррейроль, розпочинає аналіз з оцінки контексту (історичного та ідеологічного), поточної політичної ситуації, дійових осіб і впливових текстів епохи, щоб зосередити увагу на полемічних аргументах «Провінціалій» супроти опонентів Паскаля, єзуїтів, казуїстів, «моліністів» тощо. Паскаль протиставляє істину насильству і стратегічно обмірковує можливість обернути царину людських пожадань, сили й страху на

дослідження Еріха Ауербаха теж мала загрозливу назву «Тріумф зла у Паскаля», див.: Auerbach E. *On the Political Theory of Pascal* (1959), in *Scenes from the Drama of European Literature*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1984. – P. 101–129.

⁸ Ferreyrolles, Gérard. *Pascal et la raison du politique*, Paris, PUF, 1984.

⁹ Lazzeri, Christian. *Force et justice dans la politique de Pascal*. Paris, PUF, 1993.

¹⁰ Marin, Louis. *Pascal et Port-Royal*. Paris, PUF, 1997. (А також: Marin, Louis. *Le Portrait du roi*, Paris, Minuit, 1981.)

¹¹ Див. розділ «Гобс і Паскаль: дві моделі теорії влади» у кн.: Zarka Y.-Ch. *Hobbes and Modern Political Thought*. Edinburgh University Press, 2006 [1995]. – P. 234–246; про вплив Гобса див. також статтю: Tricaud, François. *Pascal disciple de Hobbes?* // *Revue européenne des sciences sociales*. – 1980. – No. 61. – P. 121–134. [Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/40369463>]

¹² Bouchilloux, Hélène. *Pascal: La Force de la Raison*. Paris, Vrin, 2004. (Скорочений синтез подано в англійському вид-ні: Bouchilloux H. *Pascal and the social world*, in: *The Cambridge Companion to Pascal*. Cambridge University Press, 2003. – P. 201–215.)

¹³ Sfez, Gérald. *Pascal et la diversité de la justice*, in: *Dix-septième siècle*. – 2004. – vol. 2 (n° 223), pp. 303–315. [Режим доступу: <https://www.cairn.info/revue-dix-septieme-siecle-2004-2-page-303.htm?contenu=article#no16>]

¹⁴ Romeo, Maria Vita. *Pascal. Una politica cristiana*. – Roma, Studium esizioni, 2021. – 192 p. А також: Romeo M.V. *Il re di concupiscenza. Saggio etico-politico su Pascal*, Milano, Vita e Pensiero, 2009. – 195 p.

¹⁵ Comte-Sponville, André. *Entre tragique et comédie (La philosophie politique de Blaise Pascal)*, in: *Du tragique au matérialisme (et retour)*. Paris, PUF, 2015. – P. 125–152.

¹⁶ Серед українських досліджень відзначимо статтю О. Хоми: Паскаль про справедливість у суспільстві: машини, право, сили // *Дух і Літера*. – 1997. № 1–2. – С. 282–291; і монографію Вікторії Шамрай: Шамрай В. *Модерне суспільство: від ліберальної і тоталітарної утопії до мережної соціальності*. – К.: НАН України, 2015 (зокрема, розділ «Негативний образ соціальності у Паскаля» (С. 98–109); див. критичні зауваги до неї в рецензії: Хома О. Біля витоків модерну // *Філософська думка*. – 2015, № 6. – С. 104–110. Там само вказано на український переклад ще однієї важливої статті: Лазері К. Паскаль і природний закон // *Sententiae*. – 2000, № 1. – С. 123–140.)

бік зміцнення закону та збереження миру. Але це далеко не все: у XVII ст. політична думка шукала не лише «мету» політичного, а й залучала різноманітний арсенал його «засобів», широке соціально-моральне тло, релігійні доктрини. «Так, ніщо політичне Паскалеві не чуже. Але й ніщо паскалівське не чуже політичному. Політичне резонує в кожній темі, й кожна тема може черпати з її ресурсів. Порядність [honnêteté]? Вона визначається як культивування вищих цінностей у світському житті суспільства. Моє Я? Воно хоче бути тираном усіх інших. Первородний гріх? Через нього сталося розходження між владою та достойністю [mérite]. Уява? Саме на ній тримаються королівства. Пожадання? Цим словом визначається монарх («король людських пожадань» [roi de concupiscence]). Від політики не звільнена ані фізика – звідти поняття сили та закону; ані математика – з її ідеями порядків і ступенів [puissance]; ані метафізика, що задається питаннями про наше «становище» і свободу; ані теологія, що пильно вдивляється в наше гріхопадіння й немилість. І ця всеосяжність політичного не є суто метафоричною: політичне керує порядком плоті; а в порядку розуму воно є місцем, де (через «підстави здійсненностей») мізерія людини обертається на її велич; нарешті, в духовній царині все розігрується, в кінцевому підсумку (адже будь-яке зло походить від нього), в питанні *libido dominandi*, яке за визначенням являє собою якраз «політичне» пожадання [concupiscence]»¹⁷.

Інші дослідники вважають роботу лише з контекстом не зовсім виправданою і пропонують, як-от К. Лаццері, зважати на те, що Паскаль не обмежується спостереженнями та поясненнями подій і явищ, а насамперед здійснює критичний розбір сфери можливого, зосереджуючись на сутності політичного. Згідно з К. Лаццері, у фокусі уваги Паскаля перебувають такі мотиви та ідеї: заснування державної влади на силі; діалектика сили та справедливості; внутрішня справедливість різнорідних порядків реальності; обґрунтування природних і громадянських законів держави на основі звичаїв; множинність «точок зору» щодо легітимності законів і статусу правителів, які ієрархічно вибудовуються, починаючи від *народу*, який не знає «підстав здійсненностей» [raison des effets], *напівтямущих* (іншими словами: надто поверхневих утопістів-бунтівників), *тямущих* (освічених інтелектуалів, які знаються на «задніх думках»¹⁸), *побожних святош* (еквівалент *напівтямущих* у

¹⁷ Ferreyrolles G. *Op. cit.* – P. 8–9.

¹⁸ Ідею «задньої думки» (пор. «Думки», фр. 91, 797) можна зрозуміти на прикладі першої частини «Трьох бесід про становище великих світу цього». Володарі та правителі ніколи не мають забувати, що по суті вони завдячують своєму становищу та статусу грі випадку та волі законодавців, а не яким-небудь своїм природним якостям. Звідси вагомість «задньої думки» в політиці: це мудрість прийняти умови політичної гри, церемоніалу, не вважаючи його обґрунтованим чимось більшим, аніж самими правилами гри.

релігійній сфері), і закінчуючи *досконалыми християнами*, що мудро приймають наявний лад¹⁹. Відтак легітимність держави тримається ні на чому іншому, як на фактичній вірі та уяві її підданих, хоча легітимність непослуху останніх теж нічим не обґрунтована, оскільки доктрина природного права та й сама концепція суспільної угоди – це теж теоретичні фікції. По суті, Паскаль «відкриває шлях до *не-юридичного* аналізу політики, що склав альтернативу побудовам філософів, прихильних до концепції суспільної угоди»²⁰. Що ж Паскаль пропонує як *альтернативу*?

Виклад основної частини. На нашу думку, альтернативне бачення політичного у Паскаля можна обґрунтувати на двох комплексах ідей: *трагічному світогляді* та *новому суверені*. Поняття «трагічного світогляду» у Паскаля запропонував Л. Гольдман у праці «Прихований Бог», значною мірою покликаючись на радикально-янсеністські погляди мислителя, але ми вважаємо, що цей світогляд, якщо його застосувати до політики, радше деструктивний і призводить до розчарування та гіркої іронії, тоді як проект *нового суверена* – більш конструктивний, підштовхує Паскаля до розробки оригінальної концепції «справедливості порядків» (про це докладніше див. нижче). Трагічний світогляд слід доповнити конструктивними знахідками Паскаля. Ідею «нового суверена» формулює в нещодавній праці політичний філософ П'єр Манан:

«Ми й досі переживаємо наслідки політично-духовного рішення, що було сформоване на пікові його сили в XVII ст. Його довгий час шукали, однак кристалізувалося це рішення саме в той час. Унаслідок Реформації та подальшого роздроблення релігійної влади точилися «релігійні війни», що були нерозривно громадянськими та міжнародними. Не припиняючись понад століття, в тій чи іншій формі вони сильно розчарували більшу частину Європи; сукупно з нездатністю традиційної влади встановити тривалий громадянський мир, була закладена основа або знайдено привід для небаченого жесту, що й досі зберігає свою загадку, – а саме концепцію та поступову реалізацію суверенної держави. *Новий Суверен* не є спадкоємцем принципів, монархів чи імператорів минулих часів, він не утворює їхню «раціоналізовану» форму. Імператор був єдиний або унікальний – конкретною особою, що правила над усіма і логічним чином намагалася розширити сферу свого правління. Суверен, про якого ми ведемо мову, зовсім іншої природи. Насправді він не належить до політичного ладу –

¹⁹ Див.: Паскаль Б. Думки (фр. 90). – С. 36.

²⁰ Лазері К. Паскаль і природний закон // *Sententiae*, I, 2000, № 1. – С. 139; Lazzeri C. *Op. cit.* – P. VII–VIII.

радше впливає з операції, яка не є власне політичною, хоч і має значні політичні наслідки. Це операція нероздільно інтелектуальна та духовна, в якій рівною мірою беруть участь людське розуміння та воля»²¹.

Над розбудовою ідеї нового суверена (модерної держави) працювали різні мислителі. Паскаль, зі свого боку, на протигагу класичним теоретикам природного права та суспільної угоди (але поділяючи з ними епістемологічну проблематику походження та збереження держави), розробляє політично-теологічну антропологію, що заснована на августинівській ідеї гріхопадіння та зісутності людської природи (втім, деякі «сліди» доброї природи людини «перед гріхопадінням» у ній таки залишаються). Походження держави Паскаль виводить із «трагічної» ситуації відірваності від порядку милосердної любові й відповідного конфлікту людських «пожадань» та їхнього *libido dominandi* у боротьбі за пошану достоїнств [mérites] і визнання честолюбства [vanité], але, на відміну від теоретиків природного права, доводить, що влада заснована не на природному законі, а на *рішенні* тієї «партії», що перемогла у гобсіанській війні всіх проти всіх. Паскаль стоїть на твердому переконанні: «Найбільшою бідою є громадянські війни» («Думки», фр. 94). Щоб установити тривкий мир, потрібно задіяти ресурси правосуддя. Але справедливість засновано на силі, яка прикривається законами, – ось «містична основа авторитету» (фр. 60)²². Звідси «скептичний» акцент на відсутності сутнісного обґрунтування справедливості – залежно від країн, кліматів, територій, кордонів і народів справедливість виправдовується або звичаями (найчастіше), або волею монарха, або виборами, або модою чи давніми традиціями тощо. Владу доводиться підтримувати за допомогою ілюзорних механізмів, віри більшості, громадської opinіо та «узами обопільної пошани», «узами уяви» (фр. 828), розваги, страху, автоматизму звички («машини»), зовнішніх знаків («гримаси»), дискурсу («сила спротивилася справедливості й сказала, що та несправедлива і що це вона, сила, справедлива», фр. 103). Оскільки справедливість не має субстанції, вона завжди має поєднуватися із силою. Тим паче, що народ, щойно довідається, що у легітимності тієї чи іншої влади немає реальних підстав, обов'язково повстане. Але, крім війн, ще одним політичним злом, яке не можна підтримувати, на переконання Паскаля, є *тиранія* («справедливість без сили є неспроможною, сила без справедливості – тиранічною», фр. 103). Це призводить до

²¹ Manent M. *Pascal et la proposition chrétienne*. Paris, Grasset, 2022. – P. 25.

²² Паскаль Б. Думки... С. 28. («Уся справедливість – це <ніщо інше, як> звичай, і то з тієї лише рації, що його прийнято. Оце *таємна засада його авторитету*»). Цю фразу Паскаль запозичує в Монтеня: «Закони зостаються чинними не тому, що справедливі, єдине тому, що це закони. Така *містична підвалина їхнього авторитету*; жодної іншої вони не мають». Монтень М. Проби / пер. з фр. А. Перепада. Т. III, розд. XIII. С. 314.

розчарування: «Тож не можучи зробити, щоби справедливе було сильним, зробили так, щоби сильне було справедливим». На відміну від Гобса та інших, Паскаль не розробляє політичної науки, оскільки, вочевидь, ставиться до неї, згідно зі своїм «трагічним світоглядом», з гіркою іронією: держава та її механізми аж ніяк не є царством милосердної любові, якої прагне християнин. У деяких місцях він говорить про політичне у термінах божевілля. «Істинні християни одначе підвладні божевіллю не тому, що шанують божевілля, а тому, що шанують наказ Бога, який на покару людям уярмив їх цьому божевіллю» (фр. 14, пор.: фр. 533).

Але чи можливо знайти у Паскаля конструктивний вихід? Політично-духовна розробка ідеї «нового суверена» спонукає, у випадку Паскаля, залучити до його концепцій релігійну доктрину янсеністів про три режими людських пожадань або *лібідо*²³) й визначити їм відповідні режими справедливостей та обов'язків. Ідеться про три порядки – на рівні плотському (тілесному або вольовому), розумовому (також науковому) і на вищому рівні милосердної любові. Розглянемо їх місце та функції докладніше.

Справедливість порядків

Місце політичного в загальній структурі трьох порядків ми можемо виявити у фрагменті 308 «Думок»: «Нескінченна відстань тіл від розумів нескінченно проображує нескінченнішу відстань розумів від милосердної любові [charité], остання ж бо – надприродна. Усе сяйво великих грандів [grandeurs] не має блиску для людей, котрі займаються розумовим дослідженням. Велич останніх невидима для царів, багачів, полководців – усіх цих володарів плоті [grands de chair]. Велич мудрості, яка є ніщо, коли вона не від Бога, невидима ані для плотських, ані для людей розуму. Це три різнорідних порядки» (фр. 308). Отже, царі, багачі, полководці, тобто люди, що володіють владою, власністю, силою (три основні виміри політичного), перебувають на найнижчому рівні – у порядку плоті. Фрагмент 933, що здійснює перехід від трьох пожадань (плоті, очей, гордині) до трьох порядків речей (тіло, розум, воля), дає схожі терміни: «<Люди> плотські – то багатії, королі. За мету вони мають тіло» (фр. 933). Саме на рівні цього порядку ми знаходимо принципи прояснення внутрішньої будови політичного та його функціонування: з одного боку, це зв'язки між силою, уявою та звичаєм, з іншого – відмінність між

²³ Див. Паскаль Б. Думки: «Все бо, що в світі – пожадливість плоті або пожадливість очей, або гордість життєва. *Libido sentiendi, libido sciendi, libido dominandi*». (С. 215). На особливій ролі доктрини «трьох порядків» наголошують багато паскалезнавців. «Пожадання» [concupiscence] – важливе поняття для філософської метаполітики Паскаля, що в августинівській теології визначається у трьох формах лібідо: 1) *libido sentiendi* – чуттєве бажання, «честолюбство» [vanité], радості плоті; 2) *libido sciendi* – бажання допитливості, все знати й бачити; 3) *libido dominandi* – гординя.

«величчю установлень» (*grandeurs d'établissement*) та «природною величчю» (*grandeurs naturelles*). Ця друга відмінність вказує на те, що всередині одного порядку (порядку тіл) може пролягати внутрішня диспропорція. Підтвердження ми знаходимо у «Трьох бесідах про становище великих світу цього»:

«Велич установлень вимагає від нас і відповідних почестей до установлень, тобто певного зовнішнього церемоніалу, який, хай там як, а таки повинен, згідно з розумом, супроводжуватися внутрішнім визнанням справедливості такого порядку, але заразом він не примушує нас убачати в тих, кого ми ось так ушановуємо, якусь реальну гідну поваги якість. [...] Але наш пошанівок [*estime*], заснований на природній повазі, належить виявляти лише до природної величі; і, навпаки, нашої зневаги та неповаги заслуговують ті якості, що чужі природній величі. Немає необхідності шанувати вас на тій підставі, що ви герцог, але привітати вас як герцога я мушу»²⁴.

Однак Паскаль не зупиняється на визначенні онтологічного місця політики в ситуації «після гріхопадіння», а переробляє політичні поняття в метаполітичних термінах. Якщо він використовує вчення про три порядки для надання політичному його належного місця, він також перевизначає деякі поняття стосовно різних порядків та їхньої взаємодії. Поняття справедливості, обов'язку, пошани, а також несправедливості й тиранії, як виявляється, не зводяться до одного порядку. Хоч терміни «влада», «велич», «слава», «звитяга» [*victoire*] мають своє значення в порядку плоті, де панують королі, багатії і полководці, то фрагмент 308 показує, що в порядку розуму «великі генії мають свою владу [*empire*], своє сяйво слави, свою велич, свої звитяги та свій блиск і зовсім не потребують величі плотської там, де не мають до неї жодного стосунку. Вони зримі не для очей, а для розумів – цього досить». І те саме відбувається у вищому порядку милосердної любові: «Святі мають свою владу [*empire*], своє сяйво слави, свої звитяги [*victoire*] та свій блиск і зовсім не потребують величі плотської чи розумової...»

Утім, було б неправильно дійти висновку, ніби вчення про три порядки є політичною доктриною; радше завдяки цій доктрині політичні поняття отримують свій новий зміст і сенс. За великим рахунком, через учення про три розбіжні між собою порядки проглядає значно більша розбіжність між Градом Божим і Градом Людським, між порядком милосердної любові та порядком пожадливості, хоч останній отримує прообраз завдяки першому.

Отож порядки, по-перше, визначаються своєю *несумірністю*: «З усіх разом узятих тіл ми не змогли б видобути <навіть> однієї малої думки. Це неможливо, вона – іншого порядку. З усіх тіл і розумів ми не змогли б

²⁴ Pascal B. *Trois discours...* P. 18.

видобути і одного поруху істинної милосердної любові [charité], це неможливо, вона – іншого, надприродного, порядку» (фр. 308). Несумірність між порядками має як позитивні, так і негативні наслідки: кожному порядку відповідає «внутрішній порядок справедливості»²⁵, але також і спрямування несправедливості в тому разі, якщо з одного порядку намагаються втрутитися до іншого, спричиняючи невластиві, недоречні й чужі йому наслідки. Несумірність порядків, створення доречних (справедливих) і недоречних (несправедливих) ефектів і наслідків шляхом втручання постає в образі різних «кімнат» у фрагменті про тиранію: «Різні кімнати, у них сильні, вродливі, розумні, благочестиві, з яких кожен панує у себе, а не деінде». Створення доречних (справедливих) наслідків передбачає відповідні обов'язки: «Щодо різних достоїнств [mérites] ми маємо різні обов'язки: обов'язок любові – щодо привабливості, обов'язок страху – щодо сили, обов'язок довіри – щодо науки» (фр. 58). Тобто органічною відповіддю на привабливість була б любов, на силу цілком природно реагувати страхом, а науку ми пізнаємо вповні, коли виказуємо їй довіру. Інакше ми наражаємося на несправедливість і тиранію. «Ми зобов'язані виконувати ці обов'язки, відмовлятися від них несправедливо, як несправедливо і вимагати виконання інших обов'язків. Отже, хибними і тиранічними є такі розмови [ces discours]: я гарний, тому треба мене боятися, сильний, тому треба мене любити...» (фр. 58).

Так два інших визначення *тиранії*, що трапляються в «Думках» («тиранія стоїть на бажанні панувати повсюдно і поза межами свого порядку» і «тиранія – це воління здобути одним шляхом те, що можна здобути тільки іншим»), у цьому фрагменті доповнюються метаполітичним сенсом, позначаючи втручання одного порядку в інший порядок.

По-друге, порядки визначаються *ціннісною ієрархією*. «Всі тіла, небесна твердь, зорі, земля і її царства не варті найменшого з розумів. Він-бо знає це все і себе, тіла ж не знають нічого. Всі тіла, взяті разом, і всі розуми, взяті разом, і всі їхні витвори не варті ані найменшого поруху милосердної любові. Остання – з порядку нескінченно вищого» (фр. 308). Отож поміж зазначеними порядками (тіл, розумів, милосердної любові) панує ще й особливий порядок цінностей, але якщо цей лад порушити або перевернути, він обертається на безлад. Часом він визначається в політичних термінах: «Бо коли все спрямоване на себе, це суперечить будь-якому ладові. Треба спрямовуватися на загальне, а крен [pente] у свій бік є початком усілякого безладу на війні, в політичному устроєві

²⁵ На цьому ключовому аспекті для розуміння справедливості у Паскаля наголошує К. Лаццері та Е. Бушийю: Lazzeri C. *Force et justice dans la politique de Pascal*, Paris, PUF, 1993; Bouchilloux H. *Apologétique et raison dans les pensées de Pascal*, Paris, Klincksieck, 1995.

[en police], в економіці, в тілі окремої людини» (фр. 421). Що може протистояти безладу, який постає внаслідок перевертання цінностей? На противагу безладу Паскаль висуває ідею природних або громадянських спільнот, що дотримуються ієрархії трьох порядків: «Якщо члени природних і громадянських спільнот спрямовані на благо тіла, самі спільноти мають бути спрямовані на інше, загальніше тіло, членами якого вони є. Отже, нам слід бути спрямованими на загальне» (фр. 421). Несумірність порядків нікуди не зникає, а от їхня ціннісна ієрархія постійно виявляється або дотримана, або порушена, впливаючи на цілеспрямованість кожного порядку. Так, справедливість, як духовна якість, змінює свою цілеспрямованість, підпадаючи під контроль сили, як тілесної якості: «Якби ми могли, силу слід було б віддати в руки справедливості, але оскільки сила не дасть собою орудувати по уподобі [як кому подобається], бо це якість явно відчутна [palpable], тоді як справедливість – якість духовна [spirituelle], якою й орудують по уподобі, її віддано у руки силі, відтак справедливим називається те, дотримуватися чого нас присилувано» (фр. 85).

У будь-якому разі, політика слугує Паскалю привілейованим місцем для перевірки та підтвердження його теорії порядків, а доктрина про три порядки допомагає, своєю чергою, переосмислити та визначити різні політичні поняття в новому світлі.

Критика та легітимація

Тому можна зробити висновок, що вищерозглянута ідея порядків та їхньої диспропорції має явні політичні функції. Можна виділити дві такі функції: критики та легітимації. Як критика, вона дозволяє розвіяти одну з головних ілюзій політики; як легітимація, вона виправдовує внутрішню справедливість порядків.

Критична функція добре помітна у «Трьох бесідах про становище великих світу цього», де виявлено одну з основних політичних ілюзій – змішання природної величі людини з величчю установлень:

«Було б добре, ясновельможний пане, якби ви знали обов'язки інших перед вами, щоб не вимагати від них понад те, чого вам не належить; хоч несправедливість таких вимог добре впадає в очі, вона неабияк притаманна людям вашого становища, тому що вони не знаються на її природі»²⁶.

Як видно з цього уривка, кожен порядок величі передбачає свої відносини справедливості й породжує різні обов'язки шанування. Шанування природних якостей душі та тіла (наука, світло розуму, чеснота, милосердя, сила) полягає у вияві поваги [estime] та здійсненні справедливості відповідного обов'язку.

²⁶ Pascal B. *Trois discours...* P. 16.

З іншого боку, велич установлень належить зовсім іншому порядку і залежить від людської волі віддавати почесні [respects] певному званню людини, пов'язаній з її становищем: «В одній країні вшановують шляхту, в другій – старших; а ще деінде – молодих. Чому так? Бо так людям до вподоби»²⁷. Велич установлень передбачає повагу до установлень, відповідну внутрішній справедливості цього порядку. І плутати дві величі означає вчиняти несправедливість шляхом безладного й тиранічного накладання порядків. Отож критична функція розрізнення порядків полягає в запереченні прагнень засновувати на природному праві будь-яке політичне домінування: «Ви собі намалювали в уяві, що ці багатства перейшли до вас від предків якимось природним чином? Не так воно насправді. Порядок успадкування ґрунтується лише на волі законодавців, які могли керуватися серйозними мотивами, жоден з яких, однак, не походить від природного права на ваше володіння родовим майном»²⁸.

Але теорія порядків, окрім критичної функції, може запропонувати й новий тип *легітимації*. Це особлива легітимація внутрішньої справедливості, властивої кожному порядку. Як зазначає К. Лаццері, «ідея внутрішньої справедливості пориває з легальною моделлю справедливості й відповідним їй поняттям обов'язку. Також вона суперечить будь-якій формі контрактної згоди між індивідами»²⁹. Справді, кожен порядок величі, як величі природної, так і величі установлень, приводить не лише до певних наслідків, а й до певного типу обов'язків, якими було б несправедливо знехтувати. «До королів належить звертатися уклінно, в палацах принців не слід розсідатися. Відмова від виконання цих обов'язків свідчить про дурість і нищість духу»³⁰. Згідно з ідеєю внутрішньої справедливості, властивої своєму порядку, віддавати шану тому, хто цього не заслуговує, не лише несправедливо, а й неможливо:

«Так само, якщо, будши герцогом і пером, ви не задовольняєтеся тим, що я зняв перед вами капелюха, і зажадаєте ще й моєї поваги [esteem], вам доведеться надати мені якості, які б заслужили цю повагу. Вчиняючи саме так, ви досягаєте потрібної вам поваги, і я не зможу вам у ній відмовити, з повним почуттям справедливості. Однак якщо ви цього не зробите, то несправедливою буде вимога поважати вас, і, звісно, вам не досягти в цьому успіху, хай навіть ви будете найвеличніший принц у світі»³¹.

²⁷ Pascal B. *Op. cit.* P. 17.

²⁸ Pascal B. *Op. cit.* P. 18.

²⁹ Lazzeri C. *Op. cit.* P. 282.

³⁰ Pascal B. *Op. cit.* P. 18.

³¹ Pascal B. *Op. cit.* P. 19.

Зрештою, критична та легітимацийна функція доктрини порядків дозволяє Паскалю визначити істинну *мету* політичного. У чому вона полягає? Внутрішня логіка порядків тіл визначає те, чим може бути справедливий зв'язок між керівниками та керованими. Як сказано в останніх рядках «Трьох бесід про становище великих», правитель має задовольняти справедливі бажання людей і допомагати їм у потребах: «Але пізнаючи своє природне становище, користуйтеся засобами, які воно вам дає, і не прагніть володарювати інакшим шляхом, окрім того, який і робить вас володарем. Зовсім не завдяки вашій природній силі або могутності всі ці люди підкоряються вам. Не прагніть, таким чином, володарювати над ними силою, не вдавайся до грубощів. Задовольніть їхні справедливі бажання; допоможіть їм у потребах; знайдіть утіху свою у благодійництві; сприяйте їм у розвитку, наскільки можете, – і ви вчинятимете як достеменний король людських пождань»³².

Висновки. Отже, ми показали, що, попри проблеми та труднощі рецепції та інтерпретації, «політичний» Паскаль і досі вартий особливої уваги. Його політичну філософію можна дослідити цілісно, виходячи з двох комплексів ідей: трагічної свідомості та розробки нового політичного суверена. Тож мав рацію Лев Шестов, коли наголошував на трагічних мотивах філософа, але, як ми бачимо сьогодні, на цьому зупинятися не варто. Вирішальну роль відіграє доктрина трьох порядків, і вона проливає особливе світло на розуміння справедливості. Варто зазначити, що ці ідеї стали прообразом сучасної концепції «сфер справедливості» в політичній філософії Майкла Волцера³³, а Жак Дерріда здійснив деконструкцію поняття справедливості, відштовхуючись від ідей Паскаля³⁴. Хочемо зазначити, що за теперішніх часів у політиці знову набуває особливого сенсу паскалівський «трагічний світогляд», але тепер ми можемо доповнити його розумінням розбудови «нового суверена».

Список використаних джерел

1. Лазері К. Паскаль і природний закон. *Sententiae*. 2000, № 1. С. 123–140.
2. Паскаль Б. Думки. Київ: Дух і літера, 2009. 704 с.
3. Шестов Л. Гефсиманська ніч (Філософія Паскаля). *Філософ. і соціол. думка*. 1991. № 1, 2.
4. Derrida J. Force of law: The mystical foundation of authority, in: *Deconstruction and the Possibility of Justice*. London: Routledge, 1993. P. 3–67.

³² Pascal B. *Op. cit.* P. 19.

³³ Walzer M. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983.

³⁴ Derrida J. “Force of Law: The Mystical Foundation of Authority”. in: *Deconstruction and the Possibility of Justice*. London: Routledge, 1993. P. 3–67.

5. Ferreyrolles G. *Pascal et la raison du politique*, Paris: PUF, 1984. 318 p.
6. Lazzeri Ch. *Force et justice dans la politique de Pascal*. Paris: PUF, 1993. 360 p.
7. Goldmann L. *Le Dieu caché. Étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine*. Paris: Gallimard, 1959. 454 p.
8. Manent M. *Pascal et la proposition chrétienne*. Paris: Grasset, 2022. 432 p.
9. Pascal B. Trois discours sur la condition des grands, in: *Œuvres complètes de Blaise Pascal*. Tome deuxième. Paris: Hachette, 1913. P. 15–20.
10. Walzer M. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983. 345 p.

References

- Lazzeri Ch. Pascal i pryrodnyi zakon. *Sententiae*. 2000, № 1. P. 123–140.
- Pascal B. *Dumky*. Kyiv: Duh i Litera, 2009. 704 p.
- Shestov L. Gethsymanska nitch (Filosofia Paskalya). *Filos. i sociol. dumka*. 1991. № 1, 2.
- Derrida J. Force of law: The mystical foundation of authority, in: *Deconstruction and the Possibility of Justice*. London: Routledge, 1993. P. 3–67.
- Ferreyrolles G. *Pascal et la raison du politique*, Paris: PUF, 1984. 318 p.
- Lazzeri Ch. *Force et justice dans la politique de Pascal*. Paris: PUF, 1993. 360 p.
- Goldmann L. *Le Dieu caché. Étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine*. Paris: Gallimard, 1959. 454 p.
- Manent M. *Pascal et la proposition chrétienne*. Paris: Grasset, 2022. 432 p.
- Pascal B. Trois discours sur la condition des grands, in: *Œuvres complètes de Blaise Pascal*. Tome deuxième. Paris: Hachette, 1913. P. 15–20.
- Walzer M. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983. 345 p.

Andrii RIPA

*Graduate Student at the Department of Philosophical and Political Sciences,
Cherkasy State Technological University*

POLITICAL PHILOSOPHY OF BLAISE PASCAL: BETWEEN A "TRAGIC WORLDVIEW" AND A "NEW SOVEREIGN"

The article argues for the originality and independence of Pascal's political philosophy. A review of the literature revealed certain difficulties on the way to such an awareness, but recent studies by Pascalian scholars have made a qualitative turn toward a new understanding of his political theory. Although the problem of its integral, consistent presentation remains. It is stated that the philosopher offers an

alternative analysis compared to his contemporaries, who based the political on the concepts of natural law and the social contract, which Pascal completely rejects. Pascal's alternative vision can be based on two sets of ideas: the "tragic worldview" and the "new sovereign". "The tragic worldview" is rather destructive, leading to bitter irony regarding the political, while the project of the new sovereign is more constructive and it prompts Pascal to develop his original concept of "justice of orders". The justice of orders is characterized by the incommensurability and hierarchy of values between orders and grandeurs that require special respects. It was revealed that they perform the political functions: the critique of political illusions and the legitimization of internal justice. On this basis, Pascal can determine the localization and true purpose of the political. These ideas became the prefiguration for the contemporary concept of "spheres of justice" (M. Walzer), although in our current times the "tragic worldview" again acquires a special sense in politics.

Keywords: *Pascal studies, political philosophy, theological anthropology, tragic worldview, new sovereign, order, justice, tyranny, spheres of justice.*

УДК 34»364»:32-053.6](477)

Володимир ПІВНЕНКО

*магістр філософії, економіки та права, викладач,
аспірант кафедри філософських та політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет*

Юлія ЗАГОРОВСЬКА

*магістрантка з соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ**ВПЛИВУ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ
НА РЕАЛІЗАЦІЮ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ**

У статті розглядається вплив викликів сучасності, пов'язаних із правовим режимом воєнного стану, як на інституційну здатність до реалізації молодіжної політики в Україні, так і на пріоритети в сфері молодіжної політики, які мали місце перед початком повномасштабного вторгнення.

***Ключові слова:** молодіжна політика, воєнний стан, молодь, державні політики, національна безпека.*

Постановка проблеми. Молодіжна політика, на нашу думку, є однією із важливих складових розвитку та забезпечення національної безпеки, зважаючи, зокрема, на один із основних пріоритетів «Стратегії національної безпеки України» (затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), а саме: «Безпека людини – безпека країни». В той же час «Національною молодіжною стратегією до 2030 року» (затвердженою Указом Президента України від 12.03.2021 № 94/2021) декларовано, серед іншого, «створення можливостей для молоді бути конкурентоспроможною» та визначено основні пріоритети Стратегії, серед яких: здоров'я, спроможність та інтегрованість. У своєму взаємозв'язку ці Стратегії дають нам уявлення про цілеспрямований та систематичний підхід до створення умов, які спрямовані на посилення ролі національної безпеки через посилення ролі у суспільстві кожного окремого індивіда. Тобто, розвиток молоді може прямо корелювати з розвитком комплексу національної безпеки.

Особливою складовою в цьому питанні є створення умов для вільної та безпечної інтеграції молоді, тобто молодих людей віком від 14 до 35 років, в суспільство та здатності бути вільними та відповідальними членами

суспільства. Беручи до уваги, зокрема, положення Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй № 2250 «Молодь. Мир. Безпека» [6], можна стверджувати, що тенденції, які орієнтовані на здійснення необхідних дій щодо попередження радикалізації чи нігілізації молоді є пріоритетними не тільки для України, а і для інших країн світу.

В той же час низка ризиків, серед яких є і війна, безпосередньо впливають на здатність органів державної влади та місцевого самоврядування до здійснення низки необхідних дій, спрямованих на реалізацію молодіжної політики.

Аналіз останніх досліджень. Враховуючи, що тема цього дослідження спирається на факти, які існують починаючи з двох основних дат, а саме з 12.03.2021 – затвердження Національної молодіжної стратегії та 24.02.2022 – початок повномасштабного вторгнення країни-агресора, нами були проаналізовані дослідження на тему молодіжної політики лише після початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, нами були проаналізовані праці Й. Ситника, П. І. Крайнього, А. О. Собченко [8–10] та ін.

Мета дослідження. Визначити вплив правового режиму воєнного стану на деякі питання реалізації молодіжної політики в Україні, які, зокрема, пов'язані з можливістю належного інституційного функціонування молодіжної політики, а також з'ясувати можливу зміну пріоритетів в контексті цієї політики та наскільки хід реалізації молодіжної політики є адаптованим до умов воєнного стану і викликів, пов'язаних із війною.

Цілі дослідження. Визначення самого поняття «молодіжна політика»; окреслення взаємозв'язку молодіжної політики та національної безпеки; визначення принципів молодіжної політики; окреслення основних ризиків воєнного часу, які впливають на молодіжну політику.

Методи дослідження. В даному дослідженні використовувались наступні методи дослідження: аналіз, синтез, абстрагування, аналогія, моделювання, спостереження, гіпотетично-дедуктивний метод.

Виклад основного матеріалу. Комплексно та систематизовано питання реалізації молодіжної політики в Україні в нормованому форматі існують відносно недавно. В той же час слід зазначити, що простежується системний підхід до розробки державних політик, які в своїй сукупності вимальовують певну, на нашу суб'єктивну думку, позитивну тенденцію. Затвердження у 2020 році «Стратегії національної безпеки України» – один із основних факторів, який, на нашу думку, став одним із перших кроків до поступового впровадження інших політик та стратегій, які внаормовують питання, які попередньо існували за призмою нормативного підходу.

З 2019 року почав діяти Закон України «Про молодь», а вже у 2021 році – Закон України «Про основні засади молодіжної політики». Молодіжна політика у законодавстві України згідно з п. 10 ст. 1 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» визначається як «напрямок державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю» [1].

До цього довгий час існувало досить абстрактне поняття та цілі, як інструменту в реалізації молодіжних ініціатив. Основна проблема полягала в тому, що попри наявність різних інструментів та інституцій, що створювались для здійснення дій пов'язаних із сприянням адаптації молоді мали переважно невизначений характер.

Згідно зі ст. 3 цього ж Закону: «Метою молодіжної політики є створення умов для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, підвищення рівня її самостійності та конкурентоспроможності, забезпечення активної участі молоді в суспільному житті» [1].

Відповідно звідси, а також аналізуючи положення «Національної молодіжної стратегії до 2030 року», про яку йшлося вище, можна стверджувати, що молодіжна політика – це сукупність визнаних органами державної влади питань, пов'язаних із ризиками адаптації, інтеграції та подальшого функціонування молоді, тобто людей віком від 14 до 35 років, у суспільстві, особливо враховуючи, що наразі і частка більш старшого населення країни може мати проблеми з адаптацією, інтеграцією та подальшим самостійним функціонуванням.

Попри те, що в контексті внормованого підходу визначені основні суб'єкти, які відповідальні за реалізацію молодіжної політики в регіонах, територіальних громадах не менш важливим фактором, на нашу думку, є можливість існування поряд з державними інституціями і тих суб'єктів, які мають характер не пов'язаний з органами влади та мають самоврядний характер. Власне, питання щодо можливості функціонування в контексті молодіжної політики інституцій, які не обмежені формальними вимогами норм права та не несуть за собою необхідності здійснення дій виключно в контексті правових механізмів, які існують може значно спростити питання поступового розвитку та впровадження у більш широкому виразі можливостей для інтеграції та адаптації молоді до умов функціонування у суспільстві. Зокрема, тут йдеться про неурядові організації (громадські спілки, об'єднання тощо) та самоврядні органи, як органи студентського чи учнівського самоврядування.

Законодавцем було визначено низку принципів, на підставі яких і реалізовується молодіжна політика. Зокрема такі принципи визначені у ст. 4 Закону України «Про основні засади молодіжної політики», а саме: «рівності прав дітей та молоді; участі молоді; обґрунтованості; міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії» [1]. Проте ці принципи більше стосуються питання взаємодії органів влади з молоддю. В той же час, як зазначалось вище, «Національною молодіжною стратегією до 2030 року» визначені також принципи: здоров'я, спроможність та інтегрованість [2].

У попередніх дослідженнях нами було проаналізовано, зокрема, низку недоліків, які пов'язані з реалізацією молодіжною політики на прикладі міста Черкаси, а також запропоновано шляхи до інших, альтернативних, варіантів ефективної реалізації молодіжної політики [3]. Нами було виділено низку чутливих питань, пов'язаних із реалізацією молодіжної політики, серед яких: недискримінація та забезпечення реальної, а не декларативної рівності молоді; сприяння у соціальному захисті та підтримці молоді; підтримка та сприяння у реалізації ініціатив молоді [3].

Сукупно можна підсумувати, що незалежно від характеру інституції та наявного інструментарію молодіжна політика має бути спрямована, в першу чергу, на стимулювання до суспільно-політичної адаптації та зацікавленості.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року питання щодо цілеспрямованої реалізації молодіжної політики відійшло на другий план, враховуючи низку об'єктивних факторів, які передусім пов'язані з можливістю забезпечення державою реалізацією основних прав та свобод громадян, а також для захисту способу буття суспільства.

Попри низку об'єктивних факторів, які зокрема, вплинули на питання фінансування чи то реалізації затверджених регіональних та місцевих стратегій молодіжної політики виникли і інші фактори, які безпосередньо, на нашу думку, впливають на можливість адекватної реалізації молодіжної політики як такої.

Серед таких факторів, беручи, до прикладу, ситуацію, яка склалась в місті Черкаси, можна віднести:

– ігнорування вимог законодавства, а як наслідок, демонстрації органами місцевого самоврядування нігілістичного підходу до законодавства, що може мати вкрай негативні наслідки в контексті розвитку правової свідомості у молоді. Тут, зокрема, йдеться про рішення виконавчого комітету Черкаської міської ради, яким були прийняті рішення, які декларують наступне: «Відповіді на запити про доступ до публічної інформації заявники отримають уже після закінчення воєнного стану» [4].

- відсутність можливостей для соціальної та психологічної адаптації, зокрема, молоді з числа внутрішньо-переміщених осіб;
- загрози безпеці, що зокрема пов'язано з відсутністю достатньої кількості укриттів, що також впливає на психологічне сприйняття безпеки [5].

Іншою стороною питання є зміна пріоритетів у молодіжній політиці. Беручи до уваги те, що пріоритети, закріплені нормативними актами, як такі, своєї актуальності не втратили, а навпаки – додатково підтверджують доречність обрання саме цих пріоритетів. Зокрема, «здоров'я, спроможність, інтегрованість» репрезентують нам підхід до сприйняття молодіжної політики як певного простору для допомоги та взаємопідтримки. Вважаємо, що сутність пріоритетів не змінилась, хоча додатковий акцент з'явився на ще двох, які й так прослідковувались у нормативних актах, а саме: свобода та безпека.

Хоча й взаємозв'язок цих понять, в цьому контексті принципів, може вважатись крайнє непоєднуваним, проте вважаємо, що без свободи нівелюється прагнення до безпеки, а без безпеки неможлива свобода. Проте це питання буде додатково розкрито в наступних наукових дослідженнях.

Основний фактор, попри наявність низки ризиків з можливістю реалізації молодіжної політики, на нашу думку, в контексті, зокрема, цього дослідження, полягає не скільки в зміні пріоритетів, бо як такі вони не змінилися, а скільки в зміні акцентів.

Якщо до повномасштабного вторгнення основними акцентами, пов'язаними з реалізацією молодіжної політики, були умовно внутрішні, тобто ті, які, як правило, були пов'язані з симуляцією діяльності чи певними корупційними ризиками, про що, зокрема зазначалось у попередньому дослідженні [3], то наразі акценти змістились в сторону умовно зовнішніх загроз, тобто будь-які питання щодо реалізації молодіжної політики – після спільної перемоги. Зміна акцентів полягає, також у зміні тих видів діяльності, якими займається сучасна молодь.

Якщо до війни, на прикладі Громадської організації «Українські студенти за свободу» [7], ми могли спостерігати за діями, спрямованими на зміну певних державних політик, то наразі, на нашу думку, їх дії спрямовані на реалізацію дій, націлених на наближення перемоги, – тобто волонтерський, він же сучасний добровольчий рух, в класичному розумінні цього поняття.

На нашу думку, хоча наразі й існує основний пріоритет та акцент для будь-яких політик – перемога у війні, проте виключення участі у процесах реалізації в молодіжній політиці чи контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, органів державної влади тощо вкрай негативно може вплинути на інституційну спроможність в цілому. Цю думку ми хотіли б пов'язати з тим,

що за відсутності чинників впливу, подразників будь-який організм чи інституція звикає до функціонування без них. В даному контексті без активної участі молоді чи громадянського суспільства в процесах, пов'язаних із контролем за реалізацією чи безпосередньою реалізацією молодіжної політики, можливі зловживання, зокрема, корупційні, що вкрай негативно вплине не тільки на саму здатність до існування молодіжної політики, а як ми зазначали на початку, – і на здатність до належної реалізації заходів національної безпеки, які спираються на здатність до вільного та гідного існування окремих складових нашого суспільства – людей.

Висновок. Молодіжна політика – це потрібний інструмент та сукупність інституцій, зокрема й в умовах воєнного стану. Попри ті ризики та виклики, за яких ми наразі існуємо, питання створення підґрунтя для подальшого нормального існування здебільшого залежить від правильного підходу до інтеграції, адаптації та подальшого існування саме молодих осіб – тих, хто в подальші десятиліття будуть здійснювати соціально-політичні зміни в країні та світі.

Попри саморегулювання окремих складових органів молодіжної політики, тобто різних самоврядних інституцій, які не пов'язані з органами державної влади, не менш важливим є здійснення врегульованих нормативно дій задля можливості попередження негативних наслідків, які, зокрема, пов'язані з попередженням радикалізації чи нігілізації молодих осіб.

Як окремий фактор слід виділити те, що попри зміну акцентів участь молоді та інших осіб у контролі за реалізацією молодіжної політики є саме тим чинником, який опосередковано здатний вплинути на спроможність забезпечення національної безпеки та попередження виникнення корупційних ризиків у структурі інституцій, що забезпечують реалізацію молодіжної політики в контексті нормативного підходу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
2. Національна молодіжна стратегія до 2030 року. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
3. Загоровська Ю. С. Програма розвитку студентського самоврядування у місті Черкаси як складова молодіжної політики: бакалаврська робота / Черкаськ. держ. технол. ун-т. Черкаси, 2022. 99 с.
4. У Черкаській мерії відтермінують відповіді на запити про доступ до публічної інформації. Рішення виконавчого комітету. URL: <http://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?view=20990&s=1&s1=17>

5. «Усі займалися волонтерством, допомогою ЗСУ», – Бондаренко пояснив, чому в Черкасах не були готові укриття. 2022. URL: <https://18000.com.ua/strichkanovin/usi-zajmalisyu-volonterstvom-dopomogoyu-zsu-bondarenko-poyasniv-chomu-v-cherkasax-ne-buli-gotovi-ukrittya/>
6. Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 2250 «Молодь. Мир. Безпека». URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentr/2250/4160-rezoliutsiia-rady-bezpeky-2250-z-prymitkamy-ta-poiasnenniamy>
7. Українські студенти за свободу. URL: <https://www.prostir.ua/?organization=ho-ukrajinski-studenty-za-svobodu>
8. Ситник Й. Економічна активність молоді в умовах національних викликів: стагнація економіки, пандемія, військовий стан. *Економічний аналіз*. 2022. 32.3 С. 70–79. URL: <http://econa.wunu.edu.ua/index.php/econa/article/view/2380>
9. Крайній П. І. Цивілізаційний підхід у науковому дослідженні громадських рад та їх адміністративно-правового статусу в Україні. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах: матеріали V Міжнар. правничого форуму, (м. Чернівці, 10 черв. 2022 р.) / уклад.: І. В. Ковбас, І. І. Бабін, О. І. Ющик та ін. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 227. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/prava_lyudyny_ta_publichne_vryaduvannya_v_suchasnyh_umovah_2022.pdf#page=228
10. Собченко А. О. Війна як глобальна проблема суспільства. Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Черкаси, 21 квіт. 2022 р.). Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2022. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/konferentsii/2022/4.pdf#page=283>

Volodymyr PIVNENKO

*Master of philosophy, economics and law, teacher, PhD student,
Cherkasy State Technological University*

Yuliia ZAHOROVSKA

*Master's student in social security,
Cherkasy State Technological University*

SOME ISSUES OF INFLUENCE OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW ON THE IMPLEMENTATION OF YOUTH POLICY IN UKRAINE

The article discusses some issues of development and functioning of youth policy in Ukraine. Special emphasis is placed on the principles of youth policy and its relationship with the national security of Ukraine. Some issues of influence of the legal regime of martial law on the capacity for institutionalized and self-regulated

existence of youth policy have been studied. The question of influence of the legal regime of martial law on the ability to implement youth policy in Ukraine has been studied. The regional aspect-related risks associated with martial law and the implementation of youth policy identified by the researchers are described. It was noted about the actual change in the priorities of youth policy. The vision for changing the emphasis in approaches to youth policy is described. The researchers specifically noted the need for action by both youth policy actors and civil society in order to prevent the possibility of corruption factors in the institutions responsible for youth policy.

Keywords: *youth policy, martial law, youth, state policy, national security.*

УДК 123.1:821(477)

Денис РОЖКОВ*студент факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет***Вікторія ДАЦЕНКО***кандидат філософських наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет***ТАРАС ШЕВЧЕНКО:
ПОЕЗІЯ ЯК ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ**

Досліджується вплив українського поета Тараса Шевченка на розвиток філософської думки засобами літератури і його визначна роль у формуванні ідей свободи. Автори доходять висновку, що поезія Шевченка була не просто засобом вираження естетичного бачення, але й втіленням філософських поглядів на сутність свободи. Простежено вплив філософії Г. Сковороди на погляди великого Кобзаря. Ця стаття акцентує увагу на вивченні волелюбної постаті Тараса Шевченка та його важливого внеску у філософію свободи через поезію. Досліджуються приклади поезій, які ілюструють Шевченкове протистояння тиранії й насильству; також розглядається значущість його творчості у боротьбі за права і свободи людини. Шевченко не лише втілює національну ідею, але й наповнив її загальнолюдським змістом.

Ключові слова: *поет, боротьба, культура, Україна, спадщина, історія, право, закон, національна свідомість, кріпацтво, політика.*

Мета дослідження. Проаналізувати соціально-правові ідеї Тараса Шевченка, спрямовані на захист прав і свобод людини, у цілісній світоглядній системі поета, а також визначити їх роль у формуванні національної свідомості, національно-патріотичного виховання українців та активізації боротьби проти царського самодержавства з метою соціального і національного визволення.

Основний матеріал. Студіюючи життєвий шлях та творчість Кобзаря, ми відкриваємо безмежне поле пізнання. Його постать досягається через постійний та нескінченний процес, завжди вимагаючи нашої уваги до Кобзаря. Шевченко не тільки втілює національну ідею, але й наповнив її загальнолюдським змістом. Він величезним доробком своєї творчості підняв українську літературу на міжнародний рівень. Шевченко став справжнім гігантом у світовій культурі, поєднавши у собі національне й загальнолюдське начала.

Філософія Григорія Сковороди мала значний вплив на формування світогляду Тараса Шевченка, який захоплювався творчістю цього філософа ще з дитинства і навіть «списував» його пісні. У творчості цих двох митців можна помітити багато спільних ідей, але також багато різниць, які роблять їх унікальними та неповторними. Особливу увагу привертає поняття свободи.

Філософія Григорія Сковороди може бути охарактеризована як філософія гідності, що ставить людську гідність, достоїнство, в основу існування. Ця ідея була втілена і продемонстрована самим Сковородою у його власному житті. Вчений-філософ «відстоював свою творчу індивідуальність, особисту свободу, не піддаючись спокусам світу» [1, 13]: розкоші, владі, високому соціальному статусу та інше. Григорій Сковорода та його філософія свободи не мають якогось фізичного вираження у вигляді примірника книги, трактата чи байки тощо. Однак його життя було просякнуте свободою в літературному плані. На відміну від Т. Шевченка, який звертав свої прагнення та скорботи до народу, Григорій Сковорода робив власну філософію та був вільним митцем. Г.С. Сковорода висловлює ідею про свободу у своїй творчості, осмислюючи її як внутрішню сутність людини. У «Саду божественних пісень» він стверджує, що дух свободи народжується всередині нас. Це означає, що внутрішня людина, її душа, являє собою цю свободу, незалежну від обмежень зовнішнього світу. У світі, де люди мають різні думки, Сковорода вбачає єдиний шлях до свободи – це «дух свободи», який є простим і безпечним шляхом. Він переконаний, що кожна людина повинна протягом усього свого життя дбати про свою індивідуальну внутрішню свободу. Для нього це означає досягнення спокою і гармонії душі. Він заявляє, що його єдиним бажанням, окрім вічності, є простий шлях досягнення цієї свободи.

Г. Сковорода у своїй філософії розкриває розуміння свободи через символічне значення слова «Ад». Він вважає, що «Ад» – не лише відомий нам образ місця покарання, але й символ неволі, втрати найдорожчого скарбу – свободи. Філософ стверджує, що «адський в'язень» є втіленням обмежень, які полоняють людину та пригнічують її волю. Ця «вічна фурія» [1, 78] безперервно мучить людей. Г. Сковорода протиставляє людську волю і Божу волю, називаючи їх «пекельними» і «небесними» воротами відповідно. Він уявляє «волю» як аналогію до Божої премудрості, яка керує людським серцем, що є внутрішнім простором людини. У вірші «Фабула» [1, 78] він розкриває концепцію «духу свобідного», підкреслює необхідність «захопити» цей дух і боротися за нього протягом життя. Для цього важливо «пізнати добро і зло» і пов'язуватися тільки з тими, хто має добро в серці, а також діяти відповідно до

законів мудрості. Г. Сковорода розкриває своє розуміння свободи через символічне значення «Аду» та протиставлення людської волі і Божої волі, вказуючи на необхідність розуміння добра і зла та дотримання мудрісних законів.

Г. Сковорода в своєму творчому доробку проявляє байдужість до політики, але центрується на самопізнанні, самовдосконаленні та вічних питаннях. Він сприймається як філософ-самітник, глибоко поглинений своїми думками про вічність, далекий від сучасних подій свого часу. У своїх творах він не виражає протесту щодо закріпачення українських селян і не висловлює співчуття з цього приводу. Водночас він чутливо реагує на негаразди в церковному житті. Єдиним винятком може бути вірш «De libertate» («Про свободу»), в якому він присвячує особливу увагу свободі. Цей вірш можна розглядати як його вияв зацікавленості у питанні політики:

*Що є свобода? Добро в ній яке?
Кажуть, неначе воно золоте?
Ні ж бо, не злотне: зрівнивши все злото,
Проти свободи воно лиш болото.
О, якби в дурні мені не пошитись,
Щоб без свободи не міг я лишитись.
Слава навіки буде з тобою,
Вольності отче, Богдане герою! [1, 85].*

Г. Сковорода вважає свободу найвищим благом і найдорожчим скарбом, ставлячи вище за золото. Якщо людина втрачає свободу, вона стає обмеженою та приреченою на несправедливі обставини. У такому стані людина, на думку філософа, стає нерозумною та дурковатою.

Одна з головних максим Г. Сковороди була «пізнай самого себе». Він пов'язував ідею самопізнання з поняттям свободи. У періоди усамітнення на пасіці або в монастирі свобода осмислювалася ним як душевний спокій, найвища мудрість, досягнення Божих істин, зосередженість на самопізнанні та самовдосконаленні. Це свідчило про важливість самопізнання для досягнення внутрішньої свободи та мудрості.

Основою ж творчої системи Тараса Шевченка є фізична і духовна свобода всього народу, з яким він був єдиним цілим. Г. Сковорода шукав відповіді у самій людині, а Т. Шевченко – в історичному минулому народу. Якщо для Г. Сковороди в основі філософії – серце, «вільне від усякого рабства світу, суєти, пристрастей» [2, 411], сприйняття свободи як тихого і мирного існування, то для Т. Шевченка – серце, яке бунтує проти неправди,

несправедливості, проти зла, поневолення особистості на рівні духовному, моральному, релігійному, фізичному, соціальному.

Г. Сковорода і Т. Шевченко мали різне розуміння та підходи до свободи. Для Г. Сковороди внутрішня свобода була основою життя людини і відображалася у його творчості. Він не акцентував увагу на темах закріпачення чи гайдамацтва, оскільки його фокус був спрямований на внутрішнє самопізнання і самовдосконалення. У Т. Шевченка свобода внутрішня і зовнішня мали рівну важливість. Він народився і жив у неволі, тому знаходився в боротьбі проти неї протягом життя. Його творчість була сильно залежна від особистого досвіду, тому він глибоко відчував значення зовнішньої свободи. Т. Шевченко розумів, що вона не менш важлива, ніж духовна свобода, і відчував тісний зв'язок між ними. Хоча Г. Сковорода і Т. Шевченко обидва цінували свободу, вони пережили різну боротьбу. Г. Сковороді не довелося пройти через так багато випробувань, як Т. Шевченку. Кожен з них обрав свій унікальний шлях, де боротьба кожного мала свої особливості і значення.

Г. Сковорода і Т. Шевченко виявляють різні підходи до центральної ідеї своєї філософії. Для Г. Сковороди основою його філософії є його власне життя, а для Т. Шевченка – життя його народу. Обидва митці також виявляють спротив до негативних подій і несправедливого ставлення, яке впливало на їхнє власне життя. Система цінностей, що втілюється у їхній творчості, відповідає загальнолюдській системі цінностей, і саме це принесло їм славу та визнання в усьому світі. Хоча Г. Сковорода більше орієнтувався на європейську та античну культуру, а Т. Шевченко – на українську, обидва вони стали представниками вічних цінностей. Феномен Т. Шевченка полягає і в тому, що його цінності, сформовані на національному ґрунті, стали всесвітньо визнаними. У Г. Сковороди ідея свободи виявляється у подоланні несвободи всередині себе, тоді як для Т. Шевченка вона є основоположною, безкомпромісною і охоплює всі аспекти життя, у тому числі фізичну та політичну свободу. Проте як для поета, так і для філософа, головною метою людського життя є перетворення внутрішнього «я», духовне розкріпачення, а потім – зовнішнє, фізичне та політичне визволення. Епітет «чисте серце», який використано Т. Шевченком, він запозичив у Г. Сковороди для опису духовно досконалої людини.

Виходячи з цього, відзначимо, що одним із впливових джерел формування ідеї свободи у Т. Шевченка була філософія Г. Сковороди. При аналізі творчості обох великих постатей української культури стає очевидним, що Г. Сковорода акцентував увагу на внутрішній або духовній свободі людини, тоді як Т. Шевченко приділяв велике значення також зовнішній свободі.

Це викликало певну конфронтацію і неприйняття Т. Шевченком байдужості філософа до політичних та історичних подій, що відбувалися за життя Г. Сковороди.

Незважаючи на важкість сприйняття поміркованості поглядів Г. Сковороди порівняно з революційною непримиренністю Т. Шевченка, зауважимо, що у своїх філософських працях він захищав ідею рівності між людьми, право кожного на щастя і свободу, незалежно від соціального статусу. Він вважав свободу найвищим досягненням людини. Шлях до ідеального суспільства він бачив у вихованні нової людини через самопізнання, яке було доступне завдяки розуму та внутрішньому чуттю.

Геніальні постаті української культури та літератури проявляють глибоке розуміння вічних проблем людства. Як поет і філософ, вони виявляються як самовіддані та безкорисливі слуги людей і ідей. Для обох цих видатних особистостей свобода стоїть над усім і є найважливішою цінністю. Вони зосереджувалися на боротьбі з бездуховністю людини і на захисті свободи.

Григорій Сковорода втілював соціально-утопічні погляди та мрії народу, а Тарас Шевченко спрямовував свою творчість на виявлення людських почуттів та реакції на суспільні процеси, на щастя та страждання людей. Однак, в обох випадках, кожна з цих постатей надає особливого, неповторного, самобутнього і величного статусу людині.

В сучасній Україні Тарас Шевченко залишається символом незалежності та мрії багатьох поколінь українців. Проте виникає загроза українофобії, яка виявляється на різних рівнях ідеологічних настанов. Вчений і публіцист Тарас Салига висловлював своє занепокоєння щодо цього явища: «Саме тепер, коли запускаємо усі державні механізми для самостійного ходу, фобія «воцарилась у собі» і як за найлукавіших, найлютіших часів безкарно чинить проти цього танебні бешкети. Вона розуміє, що Шевченко та Франко – це той підмурівок духовності, на якому стоїть наймогутніша будівля. Шевченко – речник справедливості, він Прометей, він Світло, Віра, він Пророк. Франко – Дух, Наука, Думка, Воля... А разом – це Відродження, відновлення, воскресіння українськості, братолюбне «возвеличення» нас суцільних, поклон минулому і грядущому» [3, с. 37].

У середині XIX століття, Тарас Шевченко виступив як впливова постать історичного та політичного життя, перебуваючи на передових позиціях у розумінні українства. Шевченко, своїм самопожертвуванням і безмежною любов'ю до України, зумів об'єднати всі цінності національного руху та героїчні моменти української історії. Цей процес національного відродження мав духовну силу, яка була найяскравіше втілена в його харизматичній

творчості. Шевченкова поезія стала формою національної служби, викликом історії, вогняним Словом народної правди та волі, що закликає до боротьби за свободу. Випуск «Кобзаря» в 1840 році був символом відродження нації в романтично-трагічний період української історії. Цей збірник поезій став мостиною між давніми літературними скарбами, творчістю Івана Котляревського та сучасною українською літературою. Український народ усвідомив, що в нього присутня сильна духовна потужність, яка може й повинна супроводжувати його у майбутньому.

Після 14-річної відсутності в Україні молодий художник Тарас Шевченко повернувся з Санкт-Петербурга на батьківщину влітку 1843 року. Його прийом в багатьох будинках лівобережного дворянства вразив Шевченка теплотою і гостинністю. Його скрізь вітали як народного поета, до нього надходили замовлення на портрети, перед ним були відкриті всі двері. Але страшні страждання, які він бачив серед селян під час подорожей по країні, різко змінили його творчість. Його ідеалізація козацької доби поступилася місцем уїдливістю [4, 411].

Книгу «Кобзар» передавали з рук в руки, а поезія Тараса Шевченка пробуджувала інтерес та викликала любов до рідної мови. Навіть при тому, за словами В. Панченка, що, здавалося б, Малоросія вже повністю злита з імперським простором, а нащадки козацької старшини стали членами російського дворянства, українській мові відведено роль «мужицького» прислівника, негідного бути самодостатньою мовою літератури, – а ось, мабуть те, щось все ж відбувалося з цими незрозумілими «хохлами» з їхньою горезвісною «малоросійською хисткістю» [5, с. 419].

Тарас Шевченко мав непохитні переконання щодо історії та культури українського народу. Через художній вираз він створив власну філософію буття і духу свого народу. Головним джерелом Шевченкової запальної поезії була його глибока любов до України та страждань українського народу.

Усе, що Тарас Шевченко творив і робив, пронизане ідеями національного визволення українського народу та виражає його патріотичний та жертвний характер. Три головні символи, які підтримують творчість Шевченка, це «Слава» (українські традиції), «Слово» (українська культура) і «Правда» (установка на загальнолюдські ідеали й вимоги).

Місце Тараса Шевченка у європейському та світовому літературному процесі, а також його внесок у загальну скарбницю культури визначають його світову велич. Твори Шевченка були перекладені багатьма мовами світу, включаючи англійську, болгарську, німецьку, польську, російську, сербську, словацьку, французьку, хорватську, чеську та ін. Ще за часів самого поета його

творчість отримала визнання серед прогресивної інтелігенції росії. Визнання Тараса Шевченка як великого поета означало, що російські демократи визнали право українського народу на власну мову та літературу. Микола Чернишевський наголошував, що наявність такої постаті, як Шевченко, свідчить про те, що українська література не потребує чужої ласки і визнання.

Творчість Тараса Шевченка вплинула на розвиток літературної діяльності численних відомих українських поетів і прозаїків другої половини XIX і початку XX століття, таких як Андрій Глібов, Анатолій Свидницький, Степан Руданський, Панас Чубинський, Леся Українка та багато інших. Демократичну прозу представляли Іван Нечуй-Левицький, Марко Вовчок, Панас Мирний, Михайло Коцюбинський, Василь Стефаник, Іван Франко. Твори цих письменників залишили глибокий слід у розвитку суспільно-національних процесів не лише у їх час, але й у подальшому.

Поезія Тараса Шевченка вразила багатьох його сучасників в Україні тим, що своєю пристрастю, болем, тугою, баченням національного майбутнього і справжнім апостольським проповідництвом вона викликала пробудження історичного самосвідомості і «заражала» почуттям гордості за своє рідне.

Для багатьох поколінь читачів ім'я Шевченка стало синонімом України. Відкриваючи його поезію, українці краще розуміють самих себе – як минулих, так і сучасних. За цю унікальну можливість самопізнання, відкриття себе у слові національного генія, мільйони висловлюють свою вдячність поетові, традиції якого вже вкорінено під час його життя. В селянських хатах було звичаєм мати том «Кобзаря». Тараса Шевченка шанували в багатьох аристократичних сім'ях.

Творчість Тараса Шевченка за радянських часів вважалася передовою та революційно-демократичною. Однак до його творів часто вносилися ідеологічні корективи та шаблони. Була поширена думка про «доступність» та «простоту» Шевченкової форми. Але щоб розкрити таємниці його слів, їх філософську глибину та інтелектуальність, потрібно буде зробити це всім майбутнім поколінням. «Апостол правди і свободи звертався до минулого, сучасного й майбутнього, до земляків «мертвих, і живих, і ненароджених в Україні і не в Україні», дав синтез усіх трьох форм буття рідного народу, заглянув у найпотаємніші онтологічні глибини життя нації» [6, с. 23-29].

Поет підтримує ідею правдивого і нефальшивого вивчення національної історії, проти ідеалізації минулого. Цим він вміщує всю героїку української історії в процес національного відродження. Його історичні твори пронизані ідеєю національно-визвольної боротьби, державної незалежності і закликом до рішучих дій проти насильства. У своїх творах на історичну тематику, таких як

поєми, драми, вірші та живописні картини, Шевченко розповідає про життя народу, славу гетьманського правління, минулу козацьку вольницю, прославляє народних месників та їхню боротьбу проти кріпацтва та національного гніту. Він висвітлює етнічну і культурну самотність українського народу та його неодмінне право на свободу і незалежний державний розвиток.

Поет критично стверджує, що елітарна козацько-старшинська верхівка, яка мала вирішальний вплив на долю українського народу у минулому, насправді не заслуговує поваги своєю поведінкою. Вона не може бути прикладом для наслідування, героїзму і перемоги, самовідданості національній справі:

*Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани
Ясновельможнії гетьмани [7, с.419].*

Твір «Кавказ» розпочинається символічною картинкою, де на фоні Кавказьких гір Шевченко зображує Прометея, який прив'язаний до скелі. Кожен день орел мучить титана, розриваючи його серце, але «воно знову оживає і сміється знову». Образ Прометея відомий з давньогрецької міфології і був інтерпретований багатьма письменниками. У Шевченка Прометей стає символом непокореного народу, втіленням прагнень кавказьких народів до свободи та бажання жити незалежним мирним життям.

*Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля [8, с. 343].*

Поет у своєму творі протиставляє вільний Кавказ російській імперії, яку він вважає тюрмою для народів:

*Од молдованина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! [8, с. 346]*

Він висловлює думку, що російська імперія зневажає права і свободу народів, утискаючи їх і позбавляючи можливості жити самовизначеним життям:

*Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая! [8, с. 344]*

Поет гостро засуджує існуючу правову систему імперії з її законами, які служать інтересам поміщиків-кріпосників, котрі «по закону» беруть плату навіть за сонце, мовляв, «ми по закону»:

*По закону апостола
 Ви любите брата!
 Суєслови, лицеміри,
 Господом прокляті.
 Ви любите на братові
 Шкуру, а не душу!
 Та й лупите по закону [8, с. 347].*

Поема виникла на тлі Кавказької війни між російською імперією та кавказькими народами, яка тривала протягом багатьох років. Твір Тараса Шевченка сприймається як загальнолюдське звернення до права кожного народу на свободу та неодмінність перемоги над тиранічними силами. Він стає універсальним маніфестом, що проголошує неухильність волі і перемогу світла над темрявою. В кінці своєї поеми Шевченко згадує про Україну та розриті козацькі могили, натякаючи на подібність долі українського народу з кавказькими народами. Поет бажав, щоб ці факти не були забуті та пам'яталися. Поема «Кавказ» виступає як протест проти будь-якого утиску одних народів іншими.

Великого Кобзаря особливо обурювало «Уложення про покарання кримінальні та виправні», що було схвалено Миколою I у 1845 році та набуло чинності з 1 травня 1846 року. За Т. Шевченком, цей закон на відкритому рівні захищав інтереси та привілеї панівних класів, а його норми спрямовані на беззаконня та приниження простого народу. Основний акцент у законі був зроблений на жорстоке покарання кріпосних селян і надавав поміщикам право «посилати на власний розсуд» своїх селян на каторгу, судити їх та застосовувати до них тілесне покарання. Цей кодекс законів був одним із заходів, спрямованих урядом Миколи I на зміцнення феодально-кріпосницького устрою. Важливо відзначити, що «Уложення» передбачало кримінальну відповідальність та можливість засудження до тюремного ув'язнення строком до 6 років за поширення творів, що містили незатверджені судження щодо постанов і дій уряду.

У період самодержавно-кріпосницької реакції лише людина, яка проявляла велику мужність, дотримувалася моральних та християнських цінностей і відчувала глибоку громадянську відповідальність за долю пригніченого народу, мала можливість писати твори з критикою царських законів. Згідно з висловлюваннями поета, ці закони були «законами-катами», а самі царі вважалися «гонителями правди», «джерелом зла», «катами» та «людоїдами». Тарас Шевченко мріяв про настання епохи, коли буде

побудоване нове суспільство, основою якого будуть правда і свобода, а Україна стане незалежною демократичною державою:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі [7, с. 353].*

У своїй відомій поемі «Сон» Тарас Шевченко з використанням гострого сарказму змальовує деспотично-кріпосницький лад у росії, розкриваючи, що саме деспотизм царів є джерелом системи гноблення простого народу, загального беззаконня й несправедливості. Він вказує, що деспотична влада царів породжує сваволлю, жорстокість і безкарність. Шевченко мав глибоке знання історії України, тому обвинувачує російських самодержавців, таких як Петро I та Катерина II, як катів України. Він викриває, як цей проклятий цар «засипав благородними кістками козаків болота, поставивши столицю на їхніх трупах, і як в темниці полонив та голодом замучив вольного гетьмана Полуботка, і як цей змії, людожер, жорстокий кат загнав голих і голодних козаків у сніг на чужину, поклавши основи цієї столиці на їхніх трупах».

Цар, як поет розповідає, має безмежну владу, його слово є законом. У поемі «Сон» автор зображує сутність бюрократично-самодержавного правління, законів і моральної атмосфери, які були притаманні цілому імперському утворенню. Цар управляє своєю державою, а всі державні чиновники і бюрократи – це злочинці, що живляться кров'ю бідного народу. Поет проклинає «лютих катів», «розпинателів і мучителів» України, царів Московії. Шевченко підкреслює, що для зрушення цього царського ладу деспотизму, українцям необхідно об'єднатись і виступити проти ворога:

*Добра не жди,
Не жди сподіваної волі –
Вона заснула: цар Микола
Її приснав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить [7, с. 280].*

Тарас Шевченко висловлював переконання, що повстання всього українського народу проти своїх гнобителів є справедливим і морально оправданим. В його поемах «Гайдамаки» і «Холодний Яр» найяскравіше виражена ідея соціального протесту і помсти. Історичні факти підтверджують,

що польський уряд застосовував найжорстокішу політику терору щодо українського селянства. В'язниці були переповнені непокірними українцями, яких катували, знущалися над ними, гвалтували їхніх дружин, вбивали дітей. Особливо широкого розмаху набуло повстання «гайдамаччини» у 1768 році, яке увійшло в історію під назвою «коліївщини», і ці події стали основою поеми Шевченка «Гайдамаки». Безпосереднім спонуканням до повстання були відкриті знущання і репресії з боку конфедератів, які грабували і руйнували Україну. У поемі зображена жахлива розправа гайдамаків, які були керовані Гонтою і Залізняком, і яких поет називає «заступниками народу», що боронять його від насильства і несправедливості.

Тарас Шевченко залишив нам суворе, але з тим доречно попередження понад сто п'ятьдесят років тому:

*Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі?! [7, с. 332].*

Іван Дзюба з цього приводу казав наступне: «Цього не сталося і, певно, вже не станеться. Не лише знак на землі, а й сама земля залишиться, і зватиметься вона Україна. Але що вона означатиме для нащадків? Ми зазвичай уживаємо ті ж самі слова, що й Шевченко: Україна, Правда, Воля, Бог і всі інші, але що за ними чуємо? Втрата Шевченкового змісту слова веде до втрати Шевченка – за будь-якого формального пошанування його імені. А отже – і до втрати України» [9, с. 332].

Ми згодні з авторами колективної монографії «Наш Шевченко», що проблема свободи належить до найскладніших фундаментальних проблем філософії. «Ще складніше говорити про свободу як ідею стосовно поета, що оспівав її в умовах соціального, політичного, економічного поневолення свого народу, чие ім'я, відтак, стало синонімом свободи не тільки для його нації, але й для усього світу, адже чуттєва спрага свободи – це одне, а осмислення, розуміння свободи як дуже непрості сенсожиттєвої проблеми зовсім інше, тим більше, коли йдеться про мислителя християнського, богошукача. Багато було написано про антропоцентризм Шевченка, про те, що людина є осередком його творчого світу. Цікаво відзначити, що кожен герой в творах Шевченка, до великої міри, відображає самого поета – його переконання, протиріччя, помилки і відкриття. Шевченко свідомо ховає свою особистість, але уважний читач не може не відчувати могутнього потоку глибинної ідентичності, який виникає з його манери письма і виявляється у різноманітних ролях, які він приймає як поет» [10, с. 55-56].

Слова Шевченка надають нам духовної сили. Вони пробуджують ясне усвідомлення нашої власної правоти та викликають загострене почуття

людської та національної гідності, а також справедливості. Ці моральні цінності становлять серцевину поезії Шевченка. В сучасний час, коли Україна знаходиться у відчайдушній боротьбі за своє майбутнє, коли «славних прадідів великих правнуків погані» намагаються затягнути зубами до диктатури, щоб не втратити нажите, ці слова особливо важливі. У своєму «Заповіті» Шевченко використовує сильну мову, страсті й образи, щоб зробити свої послання насиченими емоціями та змусити людей замислитися над своїм становищем і діями. Він визначає свою роль українського письменника і викликає наслідувати його приклад, пробуджувати національну свідомість, зберігати мову та культуру, боротися за свободу та справедливість.

Як умру, то поховайте

Мене на могилі [8, с. 371].

Ці перші слова «Заповіту» вражають своєю простотою, майже буденністю. Вони створюють враження, ніби батько збирає своїх синів разом перед своєю смертю і спокійно, лагідно, без відчуття жалю чи зітхань просить їх здійснити його останнє прохання – поховати його належним чином. Та в цій простоті ховається глибина думки і образу. Читаючи ці рядки, ми стаємо господарями краси і величі нашої Батьківщини і відчуваємо велику відповідальність за долю рідної Вітчизни. Таким чином відновлюються в людині патріотизм і національна гордість. Початкові слова «Заповіту» захоплюють простотою, але водночас передають глибокий зміст і почуття, надихають нас відчути себе часткою рідної землі, викликають в нас любов і відданість до України. А наприкінці твору Тарас Шевченко звертається до свого рідного народу з заповітною порадою:

Поховайте та вставайте,

Кайдани порвіте

І вражою злою кров'ю

Волю окропіте [8, с. 371].

У цих рядках ми бачимо вищу точку напруження думок поета, вираз його найсильніших прагнень, на втілення яких він віддав усю свою енергію та думки. Це суть життєвої програми поета. Він бажає, щоб після його смерті його мрія здійснилася: народ став вільним. Тарас Шевченко прямо звертається до народу, стверджуючи, що кайдани неволі можна зламати шляхом збройної боротьби, в якій буде пролита кров. Проте ця війна буде справедливою. Епітети «вража зла кров» однозначно вказують на тиранів-царів та панів-кріпосників. Інакше панам ніколи не віддати свою владу.

У завершальних строфах вірша особисті та громадянські мотиви поета сплітаються в єдине ціле. Після емоційного заклику відбувається перехід до

особистого світу поета, до його мрій. Він міцно вірить, що народ зможе побудувати нове суспільство – «велику сім'ю, вільну та нову». Це суспільство буде відрізнятися від теперішнього, оскільки його мешканці будуть жити у вільності. Тому в цьому чудовому суспільстві, за яке він боровся та страждав, поет бажає, щоб його не забули. Хай іноді Батьківщина згадує свого вірного сина «незлим тихим словом».

«Заповіт» Тараса Шевченка є його останнім вольовим висловленням, де поет виражає свої бажання та закликає народ до активної дії, боротьби за свободу і гідність. Цей твір став символом національної самосвідомості, мужності та постійної боротьби за краще майбутнє.

Тарас Шевченко як відданий патріот своєї Батьківщини активно брав участь у політичному житті свого часу. Він був активним членом Кирило-Мефодіївського товариства (1846-1847 рр.), головним завданням якого було проголошено створення слов'янської спілки християнських республік та боротьба за ліквідацію кріпацтва та абсолютистської царської влади в російській імперії. Кирило-Мефодіївці закликали всіх слов'ян об'єднуватися, проте кожен народ повинен був утворити свою суверенну республіку, незалежну від інших, засновану на принципах демократії. Вони прагнули до повної соціально-політичної рівності між громадянами, забезпечуючи реалізацію прав і свобод кожної людини. Вони підтримували повну суспільну політико-правову рівність між усіма громадянами, дотримання прав і свобод кожної людини. У мефодіївському оточенні Т. Шевченко виразно виступав з радикальними ідеями революції, спрямованими на сверження несправедливого соціально-політичного устрою царської росії. У своєму політико-правовому світогляді він особливу увагу приділяв проблемі кріпацтва, розглядаючи його як несправедну соціальну систему, в якій селяни-кріпаки перебували у стані практично безправного рабства».

Наведемо афористичну цитату, яка має особливу актуальність і глибоку правдивість у сучасному контексті: «Тарас Шевченко перестав бути поетом однієї доби – він наш повсякчасний проповідник» [6, с. 28]. Сьогодні, мабуть, як ніколи, Шевченківським духом варто скріплювати національну міць народу. Академік Іван Дзюба писав наступне: «... дбаймо про цивілізовані форми вшанування національного генія. Не підмінюймо політичною тріскотнею посутні визначення його місця в нашій і світовій літературі. Поглиблюємо адекватне досягнення його творчості, шукаймо способів донести універсальність його ідей та образів до найширшої мистецької громади» [11, с. 58].

На думку А. Шаповалової, «Письменник пов'язує своє життя з біографіями своїх героїв, стверджуючи таким чином свою чітку життєву та

авторську позицію – право кожної людини на свободу. У повістях Т. Шевченком створено концепцію самодостатньої людини, щастя якої – у добрі, свободі й милосерді. Його герої навіть у буденному житті постають як люди внутрішньо вільні, котрі самі обрали свій шлях, чітко визначили свої цінності.» [12, с. 56].

У сучасних подіях, що відбуваються в нашій країні, необхідна єдність всіх українців-патріотів на моральному та політичному рівні. Ця єдність потрібна для боротьби за незалежність та суверенітет України, а також для здатності самостійно вирішувати внутрішні та зовнішні питання країни. Метою цієї боротьби є побудова демократичної та правової держави, де гарантуватимуться права і свободи кожної людини. Такі ідеали були патріотично змальовані великим Кобзарем – Тарасом Шевченком.

Висновки. Твори Шевченка були пошановані і поважалися не тільки через його політичний вплив, але також через відсутність на той час в українського народу власної історії та національної самосвідомості. Українці сприймали твори поета не просто як художню літературу, а й як фактор, що сприяв розвитку всього культурного життя в Україні.

Письменник виконував величезну роль у становленні символом культурних цінностей для всього народу і втіленням його духовної сутності. У своєму листі наприкінці життя, у 1859 році, Шевченко висловився, що він є сином і рідним братом свого народу, який страждає від безталання. Через свою творчість він підняв свій народ до рівня видатних талантів і творців, ставши символом чесності, правди та безстрашності, а також великої любові до людства. Усю свою творчість він присвятив Батьківщині, наповнюючи її гарячою любов'ю, а своїх ворогів і гнобителів народу зустрічав священною ненавистю. Його думки, пісні, полум'яний гнів та боротьба за кращу долю простих людей відображали мрії, прагнення та надії мільйонів людей.

Поезію Шевченка люблять усі народи. Як поет, він витратив всі свої сили на боротьбу за визволення своєї рідної України від соціального та національного гніту, виражаючи тим самим прагнення й надії всіх народів і прогресивних людей у всьому світі.

Вже понад два століття минуло з моменту, коли замовкло благородне та хоробре серце геніального поета-революціонера Тараса Григоровича Шевченка. Проте світлий образ великого Кобзаря залишається безсмертним, так само як і народ, який його породив. Його творчість, яка не вмирає, живиться духом життя та виражає биття гарячого людського серця. Незгасна могутня сила його таланту, проникливість та глибина його думок, мужність і ніжність його лірики, різкість та пристрась його слова, сила й пісенність його віршів, а також його

безмежна самовіддана любов до Батьківщини та до свого народу – все це залишається й надалі невмирущим.

Отже, Тарас Шевченко поєднав національне й загальнолюдське начала у контексті філософського переосмислення ідеї свободи. І в наші непрості часи, коли вся нація переживає випробування, слова Тараса Шевченка звучать пророчо: *«Борітеся – поборете! Вам Бог помагає. З вами правда, з вами слава, і воля святая»*.

Список використаних джерел

1. Сковорода Г. Твори: у 2 т. 2-е вид., виправ. / НАНУ. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка]. Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги; [передм. О. Мишанича]. Київ: Обереги, 2005. (Київська бібліотека давнього українського письменства). 528 с.
2. Сковорода Г. Твори: у 2 т. 2-е вид., виправ. / НАНУ. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. Київ: Обереги, 2005. (Київська бібліотека давнього укр. письменства). 480 с.
3. Салига Т. Розкуймося братства і свободи. Ужгород: Гражда, 2009. С. 37.
4. Бентлі П. Тарас Шевченко – український поет свободи. 1961. С. 53–56. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000064092>
5. Панченко В. «Він поруч, і з ним легше...». *Український тиждень*. 2014. № 10 від 6 берез. С. 419–423. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1cdc76f7-bd75-428e-80ec-a611169c6f2c/content>
6. Задорожний В. Тарас Шевченко. Україна його часів та наше сьогодні / Taras Sevchenko la Satu Mare. Відкриття погруддя Тараса Шевченка в Satu Mare. Satu Mare, 2009. С. 23–29.
7. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Т. 2: Поезія 1847–1861. Київ, 2003. 706 с.
8. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847. Київ, 2003. С. 750–752.
9. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ, 2008. 720 с.
10. Наш Шевченко: монографія. Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 2014. 316 с.
11. Дзюба І. Шевченкофобія в сучасній Україні. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 50–57.
12. Шаповалова А. Свобода як особистий вибір героя у творчості Тараса Шевченка. *Шевченкознавчі студії*. 2015. Вип. 18. С. 56.
13. Задорожній В. Апостол правди і свободи – Тарас Шевченко (1814–1861 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014.
14. Ряшко О. В., Ряшко В. І. Т. Г. Шевченко – полум'яний борець за права і свободи людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. Т. 1. № 807 (3). С. 113–118.
15. Маршицька В. В. Тарас Шевченко і національна ідентичність. *Психологія і суспільство: спецвипуск*. 2014. С. 46–47.

Denys ROZHKO

Student

Cherkasy State Technological University

Viktoriia DATSENKO

Candidate of Philosophical Sciences,

Associate Professor of Philosophical and Political Sciences,

Cherkasy State Technological University

**TARAS SHEVCHENKO:
POETRY AS A PHYLOSOPHY OF FREEDOM**

***Abstract.** The struggle of the great Ukrainian thinker, poet, artist and public figure T. G. Shevchenko is studied. He is called differently: Apostle of truth and freedom, Prometheus, Prophet, Flame fighter, Father, etc. The influence of the Ukrainian poet Taras Shevchenko on the development of literature and his significant role in the formation of ideas of freedom are researched. The authors reveal the topic that Shevchenko's poetry was not just a means of expressing an aesthetic vision, but also an embodiment of philosophical views on the essence of freedom. The influence of H. Skovoroda's philosophy on the views of the great Kobzar is traced. The article focuses on the study of Taras Shevchenko and his important contribution to the philosophy of freedom through poetry. The article examines examples from poetry that emphasize Shevchenko's opposition to tyranny, torture, and violence, and also examines its significance in the struggle for human rights and freedoms. By studying Kobzar's life path and work, we open up a limitless field of knowledge. His figure is grasped through a constant and endless process, always demanding our attention to Kobzar. Shevchenko not only embodied the national idea, but also filled it with universal meaning. He raised Ukrainian literature to the international level with the enormous development of his work. Shevchenko became a real giant in world culture, combining the national and universal principle in himself.*

The main idea of this article is imbued with these motives. In our difficult times, when the whole nation is going through trials, the words of Taras Shevchenko sound prophetic: "Fight - win! God help you. With you is the truth, with you is the glory, and with you is the holy will."

***Keywords:** poet, struggle, culture, Ukraine, heritage, history, law, national consciousness, serfdom, politics.*

ПРО АВТОРІВ

Валенчук Павло – аспірант кафедри філософських і політичних наук, Черкаський державно-технологічний університет

Даценко Вікторія – кандидат філософських наук, доцент, Черкаський державний технологічний університет

Загоровська Юлія – магістрантка з соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет

Півненко Володимир – магістр філософії, економіки та права, викладач, аспірант кафедри філософських та політичних наук, Черкаський державний технологічний університет

Ріпа Андрій – аспірант кафедри філософських і політичних наук, Черкаський державний технологічний університет

Рожков Денис – студент факультету гуманітарних технологій, Черкаський державний технологічний університет

Наукове видання

ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

Число 36

Статті подаються в авторському редагуванні.

Технічний редактор Т. А. Манжура

Комп'ютерна обробка: Л. М. Рудяка

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 3.26. Обл.-вид. арк. 3.65. Тираж 50 прим. Вид. № 23-69.

Засновник і видавець – Черкаський державний технологічний університет,
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 896 від 16.04.2002.

Виготівник – ФОП Попадюк С.В.
Україна, 18000, м. Черкаси, бульв. Шевченка, 389, оф.27; тел. (067) 950-54-10
e-mail: nonavlon@gmail.com
